

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Charitativní činnosti maltézských rytířů

Bakalářská práce

Autor:	Tereza Provazníková
Katedra:	Filosofie a teologie
Vedoucí práce:	PhDr. Zuzana Svobodová, PhD.
Studijní program:	Sociální práce
Studijní obor:	Pastorační a sociální práce
Rok odevzdání:	2012

Prohlášení:

1. Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Charitativní činnosti maltézských rytířů napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

2. Souhlasím s tím, aby byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Lysé nad Labem dne 22. 4. 2012

Tereza Provazníková

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala paní PhDr. Zuzaně Svobodové, PhD. za její vstřícnost, rady a ochotu vést moji práci, dále panu Bc. Janu Radovi za jeho čas pro rozhovor a poskytnuté materiály a své rodině, která mi při psaní práce dodávala potřebnou podporu.

„Ovšem nebyl také řád Johanitův, jako každé jiné zřízení lidské, prost vad a poklesků; avšak tyto mizí při vzpomínce na skvělé činy, kterými se řád po dlouhé věky nejen v celém křesťanském a vzdělaném světě, ale i v krajinách nevěřících, barbarských, jen mužnou statečností velebících národů proslavil.“

A .Č. Ludikar

Anotace

Cílem práce **Charitativní činnosti maltézských rytířů** je zmapovat vývoj charitativních činností Řádu maltézských rytířů od vzniku až do současné podoby sociálních služeb. Práce popisuje stručně vznik řádu a jeho dějiny, příchod řádu do Čech a následný vývoj na našem území. V práci je věnována kapitola řádové filosofii, která ovlivňovala nemalou mírou styl poskytování služeb. Velký důraz je kladen na charitativní aktivity, které řád v průběhu své historie nabízel. Na základě popisu obecného vývoje charity v jednotlivých dějinných etapách jsou vybrána specifika vztahující se k charitativním činnostem maltézských rytířů. Poslední kapitola se zaměřuje na různé cílové skupiny, o které řád pečoval. U většiny z nich je zmíněna návaznost do současnosti, kdy služby poskytují v České republice neziskové organizace Maltézská pomoc a Česká maltézská pomoc.

Klíčová slova: charita, dějiny charitativní péče, maltézští rytíři, Česká maltézská pomoc, Maltézská pomoc, sociální služby

Annotation

The aim of the thesis **Charitable Activities of the Knights of Malta** is to map the development of charitable activities of Order of Maltese Knights from its formation until the present form of social services. The thesis describes briefly the formation of the Order and its history, the arrival in Bohemia and the subsequent development in our country. There is a chapter in the thesis devoted to Order's philosophy which influenced considerably the style of service delivery. There is a great emphasis placed on charitable activities that the Order offered in its history. Based on the description of the general development of charity in each historical era there are the selected specifics related to the charitable activities of the Knights of Malta. The last chapter focuses on the different target groups which the Order took care about. Most of them are mentioned the continuity to the present when the services in Czech Republic are provided by non-profit organizations Maltese Help and Czech Maltese Help.

Key words: charity, history of charity care, Knights of Malta, Czech Maltese Help, Maltese Help, social services

Obsah

Úvod	7
1 Charitativní činnosti v Bibli	10
2 Podmínky pro vznik rytířských řádů v Evropě 11. století	12
3 Vývoj Řádu maltézských rytířů v Evropě	15
4 Působení Řádu maltézských rytířů v Čechách	19
4.1 <i>Historické pozadí pro působení Řádu maltézských rytířů v Čechách</i>	19
4.2 <i>Vstup řeholních řádů do Čech</i>	19
4.3 <i>Dějiny Řádu maltézských rytířů v českých zemích</i>	22
4.4 <i>Neziskové organizace Řádu maltézských rytířů v České republice</i>	25
5 Filosofie a religiozita Řádu maltézských rytířů	27
5.1 <i>Filosofie a religiozita Řádu maltézských rytířů v historii</i>	27
5.2 <i>Filosofie a religiozita Řádu maltézských rytířů dnes</i>	29
6 Historie charity	30
6.1 <i>Obecný vývoj charity ve středověku</i>	30
6.1.1 <i>Vývoj maltézské charitativní služby ve středověku</i>	31
6.2 <i>Obecný vývoj charity v době humanismu a reformace</i>	31
6.2.1 <i>Vývoj maltézské charitativní služby v době humanismu a reformace</i>	32
6.3 <i>Obecný vývoj charity v osvícenství</i>	33
6.3.1 <i>Vývoj maltézské charitativní služby v osvícenství</i>	33
6.4 <i>Obecný vývoj charity v 19. století</i>	33
6.4.1 <i>Vývoj maltézské charitativní služby v 19. století</i>	34
6.5 <i>Obecný vývoj charity ve 20. století</i>	34
6.5.1 <i>Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách</i>	35
6.5.2 <i>Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnictví</i>	36
6.5.3 <i>Vývoj maltézské charitativní služby ve 20. století</i>	37
7 Charitativní služby Řádu maltézských rytířů pro jednotlivé cílové skupiny	38
7.1 <i>Ochrana poutníků</i>	38
7.1.1 <i>Ubytovací povinnost</i>	39
7.2 <i>Péče o nemocné a raněné</i>	40
7.2.1 <i>Nemocní</i>	40
7.2.2 <i>Ranění</i>	44
7.3 <i>Péče o děti a mládež</i>	46
7.4 <i>Péče o seniory</i>	48
7.5 <i>Péče o chudé</i>	50
7.6 <i>Péče o lidi postižené katastrofami</i>	51
7.7 <i>Péče o otrocky, uprchlíky, lidi ve výkonu trestu</i>	52
7.7.1 <i>Otroci</i>	52
7.7.2 <i>Uprchlíci</i>	53
7.7.3 <i>Lidé ve výkonu trestu</i>	53
Shrnutí	54
Závěr	55
Seznam použité literatury:	57
Přílohy	62

Úvod

Řád maltézských rytířů (dále jen Řád) je rytířský řád, jehož historie je velmi bohatá. Vyvinul se z bratrstva italských kupců, kteří v Jeruzalémě založili špitál pro poutníky cestující k Božímu hrobu. Stejně jako ostatní rytířské řády se ale v průběhu věků jeho činnost a zaměření měnily, tak jak řád reagoval na historické události, na hladomory, vojenská tažení, války apod. Řádoví bratři se věnovali nejen charitě, ale také často vojenským činnostem. Ty však nikdy úplně nezastínily jejich charitativní aktivity. Maltézští rytíři pomáhali potřebným takovým způsobem a promyšleností, že se domnívám, že často předběhli svou dobu. Jejich činnosti mají dlouhou tradici. Provozují se nepřetržitě více než 900 let. I v současné době Řád pomáhá prostřednictvím organizací, které zřizuje, lidem v nouzi, stáří, v nemoci. V České republice jsou to v současné době Maltézská pomoc o.p.s. a Česká maltézská pomoc o.p.s.

Slovo charita pochází „z latinského *caritas*, tj. *úcta, náklonnost. Ve vulgátě je často používán jako překlad řeckého *agapé*, tedy křesťanská láska k bližnímu¹“. Podle online katolické encyklopedie zahrnuje charita „v nejširším smyslu lásku k Bohu, stejně jako lásku k člověku. Charita jako láska je zvyk nebo síla, díky které milujeme Boha nade všechny tvory, a sami sebe a své bližní v zájmu Boha²“. Znamená to tedy dobrovolné odevzdávání svého majetku či času, nebo dobročinné akce na pomoc trpícím.*

Charita v obecném smyslu není tedy jen poskytování sociálních služeb, tak jak je dnes někdy vnímáno, ale pomoc bližnímu v širších souvislostech a v mnoha jiných oblastech, např. duchovní a zdravotní.

Právě charitativní činnost v širším slova smyslu se chci věnovat ve své práci. Cílem mé práce je **zmapovat vývoj charitativní činnosti Řádu maltézských rytířů od vzniku až do současné podoby sociálních služeb**. Budu popisovat, jakým humanitárním, zdravotním a sociálním aktivitám se Řád věnoval v řádovém ústředí a v Evropě, především v komendách na území dnešního českého velkopřevorství, a jakým činnostem se věnuje dnes v České republice. Informace o kvalitě a typech charitativních činností zpracuji na pozadí historických souvislostí.

Literatury o charitě u maltézských rytířů není v českém jazyce dostatek. Pokud nějaká kniha pojednává o Řádu, většinou se zabývá jeho vojenskou činností, politickým vývojem nebo architekturou staveb kostelů a komend. O činnosti charitativní a

¹ *Online etymology dictionary [online]*. Dostupné na WWW: http://www.etymonline.com/index.php?term=charity&allowed_in_frame=0.

² *Charity and Charities. The Catholic Encyclopedia. [online]*. Dostupné na WWW: <http://www.newadvent.org/cathen/03592a.htm>.

humanitární, která tvořila až do 19. století polovinu veškerých aktivit, se knihy a publikace zmiňují velice letmo nebo se věnují pouze malé oblasti charitativní činnosti.

Ve své bakalářské práci používám kriticko analytickou metodu, která vychází z dostupné literatury. Informace jsem doplnila nestrukturovaným rozhovorem.

Ve své práci jsem vycházela zejména z knih *Řád johanitů ve středověku* (Berthold Waldstein-Wartenberg), *Řádoví rytíři* (Ernle Bradford), *O řádu Maltánském, se zvláštním zřetelem na Čechy* (Augustin Ludikar) a z výročních zpráv Maltézske pomoci o.p.s. a České maltézske pomoci o.p.s. Informace z knih jsem doplnila rozhovorem s ředitelem České maltézske pomoci Bc. Janem Radou, který mi poskytl informace k současnému vývoji České maltézske pomoci.

Má práce je rozdělena do sedmi kapitol. V první kapitole se budu věnovat biblickému základu pro charitativní činnost. Budu popisovat místa v Bibli, která ovlivnila pozdější křesťanské milosrdenství vůči bližním. Právě tato biblická zvěst byla hnací silou mnoha církevních řádů i jednotlivců k pomáhání druhým lidem. Z křesťanské služby se později v 19. století vyvinula moderní sociální práce.

V druhé kapitole se budu věnovat podmínkám pro vznik rytířských řádů od 11. století. Bylo to století, které přineslo po dlouhé době mír, a proto přibylo poutníků do Svaté země. Nastíním zde historické pozadí vzniku křižáckého hnutí a následně i vznik samotného řádu Maltézske rytířů.

Ve třetí kapitole budu popisovat spíše politické dějiny a vojenskou činnost od vzniku Řádu po současnost. Tato kapitola je důležitá, protože od politických dějin se mnohdy odvíjel i trend v poskytování charity. V době válek se Řád věnoval pomoci raněným a nemocným. V době hladomoru pomáhal chudým, sirotkům.

Ve čtvrté kapitole budu charakterizovat prostředí v Čechách před příchodem Řádu, tedy dobu rozvíjejícího se křesťanství, kdy přicházely i první řeholní řády. Následně se budu zabývat politickými dějinami Řádu na našem území a jeho postavením. V Čechách má Řád dlouhou tradici. Nepřetržitě poskytuje služby trpícím od doby příchodu do Čech za krále Vladislava II., i přes velké krize, jaké nastaly například během husitství. Působení v Čechách je důležité také proto, že Řád právě na území českých zemí přetrval téměř jako jediné velkopřevorství po úpadku v roce 1798. V závěru této kapitoly budu stručně popisovat dvě neziskové organizace, které jsou zřizovány Řádem a působí v České republice.

V páté kapitole podám informace o filosofii a religiozitě maltézských rytířů, a to jak v historii, tak v současnosti. I od vývoje filosofie Řádu se odvíjí trend poskytování charitativních služeb.

V posledních dvou kapitolách se budu věnovat historii poskytování charitativních služeb Řádu. Popisují zde pět historických období (středověk, humanismus a reformace, osvícenství, 19. století a 20. století a současnost), u kterých vždy uvedu obecný historický vývoj charitativní činnosti, resp. sociálních služeb, a následně vývoj služeb u Řádu. V sedmé kapitole se budu věnovat jednotlivým cílovým skupinám, kterým maltézští rytíři poskytovali služby. Tam, kde je to možné, podávám informace o vývoji služby jednotlivým skupinám, tj. od středověku až po současnost.

Vzhledem k tomu, že Řád maltézských rytířů nese toto pojmenování až od roku 1530 (do té doby se nazýval Řád johanitů), používám ve své práci oba výrazy – maltézští rytíři i johanité.

1 Charitativní činnosti v Bibli

Charita a služba druhým jsou jedním ze základních stavebních prvků většiny světových náboženství. Velmi silně jsou zastoupeny v křesťanství, které vychází z následování Krista.

Zakotvení charitativních činností najdeme na mnoha místech v Bibli. Ve starozákonních dobách byla služba druhým ustanovena přímo v zákonech a rádech. Izrael se řídil např. zákonem milostivého léta.

Více patrná je však charita v Novém zákoně, především v evangeliích, která podávají zprávu o stylu Ježíšova života, např. Matouš (15,30) jej popisuje: „*Tu se k němu sešly celé zástupy a měly s sebou chromé, mrzáky, slepé, hluchoněmé a mnohé jiné. Kladli je k jeho nohám a on je uzdravil.*“ Také to, co Ježíš kázal, vede ke službě druhým. „*Blahoslavení milosrdní, neboť oni zakusí milosrdenství*³.“ Milosrdný člověk je takový, který má „*neodolatelnou lásku k zdeptaným, nemocným, trpícím, poníženým a znásilněným*⁴“. Je to člověk, který se stará o druhé a prokazuje jim službu. Prokazování milosrdenství je dokonce nutné k tomu, aby Ježíšova oběť na kříži měla smysl pro veškeré lidství. „*Pokud bratru odpíráme službu a lásku, [...] nemůže být oběť přijata*⁵.“ Každý je povinen snímat těžké břemeno lidem, kteří je už dále nemohou sami vléct. Ten, kdo tak činí, bude odměněn. Křesťanství se tímto způsobem snaží Krista napodobovat jak v jeho činech, tak i tím, co hlásal (např. podobenství o milosrdném samaritánovi⁶).

V apoštolské době došlo k ustanovení diakonátu. Z učedníků, apoštolů, bylo vybráno sedm mužů, „*o nichž se ví, že jsou plni Ducha a moudrosti, a pověříme je touto službou*⁷“. Byli určeni k tomu, aby vykonávali dozor nad sociální spravedlností a pořádkem. Tato pomoc, v původním smyslu „*služba při stole nebo chudým*⁸“, je dalším zdrojem prokazování milosrdenství vůči druhým.

Posledním místem, které z Bible zmíním, je Mt 25,40: „*Cokoli jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.*“ Nepatrným bratrem je myšlen ten, který trpí nouzí a potřebuje pomoc. Kristus se s takovými lidmi ztotožňuje, protože byl jedním z nich. Proto i křesťan má prokazovat milost každému nepatrnému, který je

³ Mt 5,7

⁴ Bonhoeffer: 68

⁵ Tamtéž: 81

⁶ Lk 10,25-37

⁷ Sk 6,3 b

⁸ Gillieron: 64

zároveň Kristem. Láska k bližnímu je podle Rahnera⁹ činností a skutkem, skrze které člověk zakouší Boha.

Také řád maltézských rytířů naplňoval biblickou zvěst o pomáhání druhým. V různých dobách to dělal různými způsoby, přesto jeho pomoc je patrná i v současné době.

⁹ Rahner: 196

2 Podmínky pro vznik rytířských řádů v Evropě 11. století

V 11. století se Evropa po období častých válek dostala do relativního klidu. Uherský král Štěpán I. sjednotil výbojné maďarské kmeny, které se po prohrané bitvě na Lechu v roce 955 usadily na území Panonské nížiny, a vytvořil fungující křesťanský stát. Obdobně skončily výboje Normanů, kteří se usadili v západní Evropě. Zklidnění přišlo i ze strany Arabů.

To, že se Evropa nepotýkala s vysilujícími válkami, vedlo ke zrušení karolinského systému velkostatků, který se držel v praxi od 8. století a zajišťoval zemědělskou, řemeslnou a obrannou funkci. „*Byly rozpuštěny velké družiny biskupů, opatů a pánů, čítající až tisíc mužů, protože již nebylo zapotřebí ochrany před nájezdníky*¹⁰.“ Starý systém již neměl efekt, protože trh se postupně přesouval na výhodnější pozice jako je město nebo přístav. Lidé se začali k těmto místům více stěhovat.

Díky válečnému klidu, se začal rozvíjet obchod, který ovlivnil další rozmach a růst měst a jednotlivých království. Význam získala přímořská města v Itálii, která obchodovala s africkými státy. Důležité obchodní stezky vedly přes Uhry do Byzancie, Normané byli ve spojení se Skandinávií.

S rostoucí mírou obchodování potřebovali měšťané větší ochranu na cestách. Šlechta si proto najímala pro střežení svého majetku pomocné síly. Například francouzský opat Odilo z Cluny (994–1048) požadoval ochranu chudých na obranu proti loupeživým vpádům na bezbranné lidi¹¹. Tyto snahy vedly k tomu, že se v několika městech jižní Francie a Itálie vytvořily cechy rytířů a měšťanů, které zajišťovaly v okolí bezpečnost, především při obchodování. Mnoho z nich mělo ovšem velmi náboženský charakter.

V 11. století se do popředí dostala reforma křesťanského způsobu života. „*Projevuje se rozmanitými formami zbožnosti a lásky k bližnímu, v umění i literatuře, v účasti na velkých společných úkolech*¹².“ Začínají vznikat velké řeholní řády jako cisterciácký, premonstrátský, augustiniánský. Velkou roli hrálo i zvýraznění laického stavu. Laici sami zakládají bratrstva, aby mohli stavět mosty, ochraňovat pocestné i pečovat o nemocné¹³.

Z hodnot, jako jsou pomoc bližnímu a ochrana křesťanství, vzešla i myšlenka křížových výprav. Kristovi rytíři, jak si bratrstva říkala, se zavázali chránit papeže a

¹⁰ Waldstein-Wartenberg: 15

¹¹ Tamtéž: 16

¹² Franzen: 139,140

¹³ Waldstein-Wartenberg: 19

církev. Jejich ideálem byl Ježíš – člověk putující po celé zemi, který hlásá evangelium a pomáhá bezbranným.

V roce 1071 byla Byzancie a s ní i Jeruzalém dobyt seldžuckými Turky, „*což jim otevřelo cestu k ovládnutí Malé Asie*¹⁴“. Poutníci cestující do Svaté země, aby navštívili hrob Ježíše Krista, a obchodníci si začali stěžovat na nesnadný přístup do Jeruzaléma. Byzantský císař Alexius dokonce v roce 1095 požádal západní křesťanstvo o pomoc. Tato skutečnost podnítila v Evropě uvědomění si povinnosti bojovat za osvobození Božího hrobu. To byl první krok pro realizování křížových výprav.

Výzvu pro zřízení křížové výpravy uvedl papež Urban II. ještě téhož roku. Nemohl očekávat velký ohlas v Německu ani v Itálii, kde probíhal stále boj o investituru¹⁵. Zato věděl, že se dočká „*pochopení věci bojovná feudalita francouzská, celou svou duševností připravená pro podobnou setbu účinného hesla*¹⁶“. Na synodě v Clermontu v roce 1095, kde byli shromážděni duchovní i laici, proto zvolal: „Bůh to chce“.

První křížová výprava, složená z několika skupin válečníků z Francie, Nizozemí a Anglie se vydala v roce 1096 směrem k Jeruzalému. O tři roky později bylo město dobyt. Tehdy se ale ukázala i stinná stránka křížových výprav. Loupení a masovému vraždění místních mužů, žen i dětí neodolala většina evropských bojovníků.

„*V důsledku záboru pobřežního pásu Sýrie a Palestiny vzniklo z usnesení vítězů království jeruzalémské*¹⁷“, následně pak knížectví antiochijské a hrabství edesské a tripolské. Křížáci podle evropských zvyklostí postavili na dobytém území hrady, kostely a dodržovali lenní závislosti. „*Jejich patronem se v té době stal svatý Jan Křtitel*¹⁸“.

Přibližně od roku 1050¹⁹ byl skupinou benediktinů z Amalfi zřízen v Jeruzalémě špitál, v jehož čele stál zřejmě od roku 1071 bratr Gerard, zakladatel bratrstva johanitů. Špitál sloužil jako útočiště pro poutníky a v době křížových výprav získal mimořádné postavení. Byli zde léčeni křížáci, kteří na oplátku věnovali špitálu různé dary. Za vlády jeruzalémského krále Balduina I. vznikla myšlenka shromáždit muže, kteří by nejen sloužili poutníkům, ale také je bránili proti nevěřícím. Skupina vedená Raimundem de Puy, který formuloval řádová pravidla, přijala závazky řeholního života. Původní benediktinská řehole byla obohacena o prvky řehole augustiniánské, která vyhovovala

¹⁴ Čornej: 144

¹⁵ Spor mezi církevní a světskou mocí o privilegium jmenování církevních hodnostářů.

¹⁶ Šusta, 1942: 139

¹⁷ Čornej: 168

¹⁸ Mandelová, 1993a: 57

¹⁹ Buben: 7. Bradford uvádí datum okolo roku 1080.

pro poskytování charitativních činností více²⁰. Rytíři se začali označovat jako Řád svatojanský nebo jako johanité. Stali se tak nejen ideálem křesťanského rytíře (závazek ochrany křesťanství i chudých), ale i počátkem Řádu Maltézských rytířů.

Obdobně se během křížových výprav vyvinuly i další dva známé rytířské řády. Řád německých rytířů navazoval na tradici špitálního bratrstva kupců z Brém. Zpočátku se věnoval špitálním a charitativním činnostem, ale po pádu Akkonu se rytíři přesunuli do Evropy, kde převládly spíše jejich vojenské aktivity. Prosluli boji s pohany ve východní Evropě, kolonizací těchto zemí a podnikáním²¹.

Druhým rytířským řádem byli templáři, založeni francouzskými šlechtici. Řád se zaměřoval především na ochranu poutníků a na boj proti nevěřícím.

²⁰ Luttrell in Borchardt: 40

²¹ Jirásko: 30

3 Vývoj Řádu maltézských rytířů v Evropě

Výše zmiňované bratrstvo z Amalfi plnilo především praktické úkoly. Staralo se o nemocné, kteří se zdržovali ve městě, a podporovalo spoluobčany, kteří cestovali obchodně do ciziny. Po roce 1099 přicházeli do Palestiny s křížáky Francouzi a Normané. Ti zpočátku služeb bratrstva využívali, později se stávali i jeho členy. Tak se stalo, že v bratrstvu bylo více Evropanů ze všech možných zemí. „*Dali se do služeb Kristu, jemuž chtěli výlučně sloužit*“²².

Raimund de Puy stál v čele bratrstva v letech 1120/25 – 1158/60. Za jeho působení došlo k částečné transformaci duchovního řádu na vojensko-rytířskou organizaci. Ta měla ve svých statutech za úkol ochraňovat poutníky putující do Svaté země.

Nechránili jen Boží hrob, ale i celou říši včetně cest a poddaných. S novými duchovními zbraněmi se zaměřili rytíři především na ochranu poutníků, kteří přicházeli navštívit Kristův hrob. „*Podle starého zvyku museli cestovat neozbrojeni*“²³. Hlavním úkolem Řádu byl tedy ochranný doprovod a nutná ubytovací povinnost. Z nich se vyvinula péče o nemocné a staré a podpora chudých.

Díky tomuto poslání získal Řád i určitá privilegia a větší finanční podporu ze strany evropských měst, králů a církve. Jak do Řádu přibývali noví členové, z johanitů se pomalu stávala první stálá armáda na světě. Řád přijímal do svých řad každého, kdo se zavázal sloužit Kristu, chudým, bezbranným a slabým.

Postupně se začaly rozlišovat jednotlivé role v Řádu. Rytíři zastávali funkci vojenskou a obrannou, služební bratři, kterými mohli být laici (sloužili bez slibu čistoty), kněží (vykonávali církevní službu), i ženy, jež se staraly o nemocné a jiné potřebné.

Úkolem Řádu však nebylo jen chránit poutníky v Jeruzalémě, ale také ty, kteří tam z Evropy putovali za jiným, nejčastěji obchodním účelem. Rytíři proto vybudovali celou síť chráněných útulků s řádovým sídlem v Palestině. Tak se zrodily první komendy. Protože šlo o organizované seskupení lidí v jednom místě, které bylo třeba určitým způsobem řídit, bylo nutné ustálit organizační strukturu Řádu.

Komendy spravovali jednotliví rytíři, kteří byli vedeni preceptorem. Ten se později začal nazývat komturem. Komendy dohromady tvořily bailia, v jejichž čele stál bailivus. Většími správními celky byla převorství vedena generálním převorem.

²² Waldstein-Wartenberg: 99

²³ Tamtéž: 100

Největším seskupením pak byla velkopřevorství. V roce 1267 vydal Řádový mistr Hugues de Revel nová statuta, ve kterých zavedl titul velmistra Řádu²⁴.

Během let se postupně měnilo oslovení představených Řádu. Od 13. století preceptora nahradilo označení velký preceptor, později mistr. Roku 1301 je převoru uděleno právo pontifikálií, později je však zapomenuto a obnoveno opět až po roce 1730²⁵. Od roku 1325 se pak nazývá generálním převorem.

Když byl v roce 1187 Jeruzalém dobyt Turky zpět, museli rytíři město opustit. Usídlili se nejprve na hradu Markat a v Akkonu, na území dnešního Izraele. Od té doby nebránili samotný Jeruzalém, ale hranice Jeruzalémského království. Od roku 1291 museli ale rytíři z důvodu turecké rozpínavosti přesídlit na ostrov Kypr a dále pak v roce 1309 na Rhodos.

Rhodos dobyli rytíři spolu s janovskou obchodní flotilou a z ostrova vytvořili vlastní územní stát, který byl neutrální a neprojevoval tedy větší sympatie k žádné z evropských monarchií. Bránil pouze křesťanské hranice proti seldžuckým výbojům.

V roce 1312, když byl Řádu předán do správy majetek po templářích²⁶, proběhla reorganizace Řádu do tzv. jazyků. Jednotlivé územní celky měly za úkol s majetkem hospodařit. Celkem jich bylo sedm – Provence, Auvergne, Francie, Itálie, Aragon, Anglie a Německo, pod které patřily i Čechy. Později přibyl osmý jazyk, Kastilský²⁷.

Turecké rozpínavosti však nakonec podlehl i Rhodos. Ostrov byl několikrát obléhán. Když byl v roce 1453 dobyt Cařihrad, přestal být ostrov pod vlivem Byzantské říše a ocitl se na nepřátelském území Turků. V roce 1522 kapitulovali rytíři pod tlakem osmanské armády a poté jej museli definitivně opustit.

Vedení Řádu přežívalo v exilu v různých městech v Itálii a ve Francii. Císař Karel V. (1519 – 1556) jim nakonec poskytl v roce 1530 ostrov Maltu, ovšem s podmínkou, že Řád zachová svou politickou neutralitu. Od této doby se johanité nazývají Řád maltézských rytířů.

V 16. století patří k nejdůležitější roli Řádu boj proti muslimským pirátům, kteří měli přístavy na severoafrickém pobřeží. Vedli neustále boje s městy a osadami v evropské části Středomoří. Roku 1551 přepadli piráti ostrov Gozo na Maltě a odvěkli

²⁴ Buben, 1993: 9

²⁵ Skřivánek: 58

²⁶ Po roce 1291 přestěhovali templáři své sídlo do Paříže. Původní poslání ochrany poutníků vymizelo a řád spíše shromažďoval majetek a věnoval se ekonomickým činnostem. Bohatství řádu začalo světské panovníky znepokojovat. Francouzský král Filip IV. Sličný (1285 – 1314) řád obviňoval, že nechce přispívat na královy válečné výlohy. Rytíři byli označeni jako heretici a kacíři. Papež Klement V. (1305 – 1314) řád templářů na viennském koncilu v letech 1311 – 1312 zrušil.

²⁷ Buben, 1993: 12

do otroctví 5 až 6 tisíc obyvatel ostrova, což byla téměř veškerá populace. V roce 1561 zajali piráti katánského biskupa Niccolu Carraciolu, který cestoval na galéře Maltézského Řádu.

V roce 1565 se spojilo sedm států včetně Maltézského Řádu a vytvořili Svatou ligu²⁸ jako společenství obrany proti muslimům. Ve velké a krvavé bitvě u Lepanta v roce 1571 Řád po dlouhém obležení zvítězil nad osmanskými vojsky. Založil hlavní město a pevnost Vallettu (pojmenované po tehdejším velmistru Jeanu Parisotu de la Valette) a opevnil celý ostrov. Nově byla zřízena také nemocnice, kde byli ošetřováni pacienti z celé středomořské oblasti. Příslušníci Řádu vybudovali svůj správní aparát, pod jejich vedením se Malta stala suverénním státem.

V době reformace poklesl v jednotlivých evropských zemích význam moci Řádu maltézských rytířů. Řád přišel o anglický jazyk a další území.

Během francouzské revoluce ukončily svou činnost další tři jazyky – Provence, Auvergne a Francie. Napoleon Bonaparte (1769 – 1821), který v roce 1798 táhl se svým vojskem do Egypta, žádal vpuštění do přístavu ve Valletě, aby mohl nabrat zásoby vody, opravit lodě a ošetřit zraněné. Řádoví bratři ho však odmítli vpustit, což mezi nimi vyvolalo třídenní válku. Napoleon vyhrál, rytíři byli z ostrova vyhnáni a Malta se ocitla pod nadvládou Francie²⁹.

Své útočiště našli rytíři v Rusku, se kterým již předtím byli v kontaktu jako se spojencem k potlačení francouzských revolučních idejí. V Rusku bylo zřízeno velkopřevorství. Car Pavel I. (1796 – 1801) se stal protektorem Řádu maltézských rytířů a dokonce prohlásil úřadujícího velmistra za sesazeného.

V roce 1803 papež Pius VII. jmenoval nového velmistra Řádu. Ostrov Malta se Rytířům vrátil zpět, ale jako britské území³⁰. Řád začal stagnovat.

V 19. století prolétla Evropou vlna sekularizace, což se dotklo i Řádu maltézských rytířů. Z celkem 25 velkopřevorství přežilo jedině české. Malta zůstávala nadále pod nadvládou Britů.

V roce 1826 přesídlil Řád do Říma. „*Jeden z rytířů odkázal Řádu palác – Palazzo di Malta – kde je doposud domov Řádu*³¹.“ Zrušena byla organizace do jazyků, ty nahradily velkopřevorství, podpřevorství a národní asociace, které jsou zřizovány

²⁸ Buben, 1993: 14

²⁹ Bradford: 239

³⁰ V roce 1800 vystřídala francouzskou nadvládu Británie. (Malta – Wikipedie [online]. Dostupné na WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Malta>>.)

³¹ Bradford: 243

většinou v zemích, kde řád v historii nepůsobil³². V roce 1961 byl Řád maltézských rytířů uznán jako suverénní mezinárodní společenství.

Dnes je oficiální název řádu Suverénní vojenský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a z Malty. Podle některých odborníků se jedná o nejmenší stát světa, který se skládá ze dvou nemovitostí v Římě, a má vlastní soudní dvory, zákoník a diplomatický sbor. Je pozorovatelem OSN, členem Rady Evropy, Mezinárodního ústavu lidských práv nebo UNESCO. Vydává také poštovní známky, razí mince, má vlastní znak a vlajku. Řád je stejně jako v dřívějších dobách podřízen pouze papeži. Členství v Řádu je prestižní záležitostí, protože se jedná o výběrové společenství usilující o šíření ideálů křesťanství a rytířství. Řád přijímá aristokraty i osoby nešlechtického původu. Dnes čítá zhruba 11 000 členů a 80 000 stálých dobrovolníků.

Maltézští rytíři působí v různých státech skrze nestátní neziskové organizace. Celkem provozují 350 zdravotních a sociálních zařízení jako jsou nemocnice, domovy pro lidi s handicapem, ošetrovny nebo domovy pro lidi postižené leprou, ve více než 120 zemích světa³³.

³² V Německu, Nizozemí, Švédsku a ve Velké Británii působí Řád pod názvem Řád johanitů. Jedná se o protestantskou podobu Maltézských rytířů, která navazuje na reformační tradici po odštěpení v 16. a 19. století.

³³ *O suverénním řádu maltézských rytířů. Velvyslanectví České republiky při Svatém stolci* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.mzv.cz/vatican/cz/o_velvyslanectvi/o_s_r_m_r.html>.

4 Působení Řádu maltézských rytířů v Čechách

4.1 Historické pozadí pro působení Řádu maltézských rytířů v Čechách

Křesťanství se od počátku vývoje českého státu šířilo ve dvou rovinách. První rovinou bylo politické přijetí. Oficiálně se Čechy staly křesťanským státem za vlády knížete Bořivoje (867? – 888/889), který přijal se svou manželkou Ludmilou křest. Přijetí křesťanství hrálo v raném středověku spíše strategickou roli, protože se jednalo o spojující prvek vyspělého západního světa. Jedině ten, kdo byl křesťanem, mohl být spojencem mocných států. Křesťanství se tedy omezovalo spíše jen na panovníka a jeho družinu.

Druhou rovinou křesťanství byla samotná proměna myšlení obyvatel země. Během Bořivojova života většina lidí o křesťanství ani nevěděla a stále u nich přetrvávala pohanská víra. Křesťanská víra se nemohla prosazovat ani mocensky, protože panovník měl kvůli neustálým vnitřním bojům velmi oslabenou moc. Až ve 12., někde až ve 13. století církevní svátky plně nahradily staré pohanské zvyky.

V 11. století je však křesťanství v Čechách už značně rozšířeno (aspoň politicky). Vedle jednotlivých farností zde postupně vznikají i kláštery. Právě kláštery hrály velkou roli v postupném šíření křesťanské víry a zvyků. Jednotliví mniši a jeptišky se zabývali různými činnostmi, které ovlivňovaly i politické pozadí své doby.

První řehole, která se na našem území usadila, byla řehole benediktinská. „*Posláním benediktinských klášterů nebyla misijní činnost, a proto byl jejich vliv na prosté obyvatele země malý nebo téměř žádný*³⁴.“ S příchodem premonstrátů a cisterciáků, řády augustiniánské a reformované benediktinské řehole³⁵, se situace obrátila k lepšímu. Mniši již nežili řeholním životem pouze pro sebe, ale začali se věnovat i obyčejným lidem. Například cisterciáci posunuli dopředu vývoj zemědělství. Opati českých klášterů se na generálních kapitulách seznamovali s technikami západního zemědělství a zaváděli je na svých polích³⁶.

4.2 Vstup řeholních řádů do Čech

Jednoduše se dají řády, které působily na našem území, rozdělit na řády rozjímavé a na řády, které poskytují charitativní pomoc svým bližním³⁷. Prvním klášterem, který byl

³⁴ Vondruška, 2009: 35

³⁵ Jirásko: 41, 46

³⁶ Kadlec: 18

³⁷ Rozjímavé řády jsou označovány jako mnišská tradice a vycházejí z řehole sv. Benedikta. Jejich hlavní činností je zdokonalování sebe sama a neustálé celoživotní učení. Zaměřují se na své spirituální potřeby a

v českých zemích založen, je benediktinský ženský konvent u kostela sv. Jiří na Pražském hradě. Postaven byl v 60. letech 10. století. Jeho první abatyší se stala Mlada, dcera knížete Boleslava I. (935 – 967/972). Také první mužský klášter založený roku 993 v Břevnově u Prahy byl řádu benediktinů. Ty pozval do Čech biskup Vojtěch. Dne 21. listopadu 1347 založil Karel IV. (1346 – 1378) klášter Na Slovanech, nazývaný též Emauzy. Působil zde řád benediktinů východního obřadu, povolanych z Dalmácie. Úmyslem bylo přispět k odstranění rozkolu východní a západní církve³⁸.

Asi roku 1032 byl založen klášter na Sázavě. Byl to jediný historicky doložený konvent se slovanskou liturgií. Opatem kláštera se stal Prokop. V letech 1057 – 1058 však byli mniši ze Sázavy vypuzeni a odešli do Uher. Klášter byl roku 1097 předán benediktinům³⁹.

V 40. letech 12. století přišli do Čech premonstráti a usadili se v klášteře budovaném na strahovském vrchu.

Rok 1142 je spojen s příchodem cisterciáků, kteří založili klášter ve Vyšším Brodě (1259), Velehradě (1205) a Oseku (1197)⁴⁰.

Začátkem 13. století k nám přišel Řád německých rytířů⁴¹. Usadili se na Starém městě pražském a král Přemysl Otakar I. jim udělil velké výhody – nemuseli platit mýtné a byli osvobozeni od robotní povinnosti. Přemysl Otakar II. jim pak privilegia ponechal jako poděkování za pomoc při křížové výpravě proti Prusům. Udělil jim další města jako Miletín nebo Chomutov. Roku 1255 jim udělil i právo popravovat. Král Václav IV. však Řád začal zatěžovat vysokými daněmi, proto se rytíři museli zbavovat svých statků. V roce 1420 husité zničili jejich komendu v Praze. Po husitských válkách Řád udržoval jen několik far na Moravě, v Plzni, Jindřichově Hradci, a jeho vliv de facto vymizel.

Mezi lety 1207 – 1213 přišly do Čech augustiniánky. Mužská obdoba augustiniánů-poustevníků byla zaznamenána v polovině 13. století⁴².

Roku 1226 přišli dominikáni do Prahy a usídlili se v klášteře sv. Jakuba. Jejich ženská obdoba přišla v 40. letech 13. století⁴³.

sdílejí ostatními chudobu. Řády, které poskytují charitativní službu, se nazývají kněžské. Vycházejí z řehole sv. Augustina. Jdou ostatním příkladem a potlačují chudobu charitativní činností. (Brodman)

³⁸ Buchvaldek: 114

³⁹ Tamtéž: 63

⁴⁰ Bělina: 89

⁴¹ Mandelová, 1993b: 52

⁴² Tamtéž: 52

⁴³ Tamtéž: 52

Kolem roku 1225 přišli do Čech minorité. Po roce 1257, kdy byla do českých zemí uvedena inkvizice, se stali inkvizitory⁴⁴.

Od roku 1232 do roku 1312 u nás působili templáři⁴⁵. Templář Berthold z Gepzensteinu byl jedním z vlivných rádců Václava II. (1271–1305). Rytíř Ekk, který jako komtur nastoupil v roce 1294, se zasloužil o rozšíření majetku templářů. Vzhledem k tomu, že však v té době byli templáři pronásledováni francouzským králem, nabídl rytíř Ekk majetek do podnájmu Vokovi z Kravař, a tak zabránil tomu, aby rytířům majetek někdo v budoucnu sebral. Řád byl však nakonec zrušen⁴⁶.

V roce 1233 byl založen ženský klášter sv. Františka. 31. srpna 1234 v něm byla ustanovena abatyši Anežka, sestra Václava I. (1230 – 1253).

Díky abatyši Anežce vznikl jediný český rytířský řád – Řád křížovníků s červenou hvězdou. Vyvíjel se ze špitálního bratrstva. Sídlil Na Františku, později u kostela sv. Petra, kde bývala komenda Řádu německých rytířů. Od roku 1238 jim byla udělena svrchovanost a v čele řádu stál mistr. Od roku 1252 používali rytíři jako řádový symbol červený osmihrotý kříž s šesticípou hvězdou. Protože Řád sídlil u Juditina mostu, měl také povinnost jej udržovat. Vedle toho se bratři věnovali především špitální činnosti. Roku 1378 ale největší ze šesti špitálů vyhořel. Za husitských válek rytíři v čele s velmistrem Janem ze Zdenic Prahu opustili. Husité vyplenili i další špitály a komendy např. v Sušici, Klatovech, Litoměřicích. Po husitských válkách upadala činnost celého řádu, do popředí se spíše dostávají jednotlivé osobnosti. V roce 1832 tento řád založil první opatrovnu předškolních a osiřelých dětí⁴⁷.

V druhé polovině 13. století přišly magdalenitky.

Ve 14. století pak přibýly řády augustiniánů (1333), kartuziánů (1341), karmelitánů (1347), servitů (1360), celestýnů (1368) a pavlínů (1384)⁴⁸.

Roku 1556 byli do Čech uvedeni jezuité. Rozvíjeli školní a kazatelskou činnost a stali se účinným nástrojem protireformace. Jezuitský řád zrušil 21. července 1773 papež Kliment XIV. a umožnil světským vladařům naložit s jejich majetkem dle svého uvážení. Císařovna Marie Terezie jej převedla do nově zřízeného studijního fondu, které usnadnilo osvícenskou činnost v oblasti školství⁴⁹.

⁴⁴ Buchvaldek: 90

⁴⁵ Mandelová, 1993b: 52

⁴⁶ Bíč: 10-11

⁴⁷ Bělina: 448

⁴⁸ Mandelová, 1993b: 52

⁴⁹ Buchvaldek: 206

Za vlády Josefa II. bylo velké množství klášterů zrušeno. „*Pokud se nezabývaly činností školskou, vědeckou a charitativní*⁵⁰“, jejich činnost byla zastavena. Dne 12. ledna 1782 byly zrušeny kláštery rozjímavých a žebravých řádů – kartuziáni, theatini, trinitáři, benediktýnky, celestýnky, cisterciáčky, dominikánky, františkánky, karmelitky, klarisky, premonstrátky aj. a jejich majetek přešel do vytvořených náboženských fondů. Z nich se financovalo vytváření nového teritoriálního rozmístění farních obvodů a zakládání nových far i biskupství.

4.3 Dějiny Řádu maltézských rytířů v českých zemích

Počátky dějin Řádu maltézských rytířů v českých zemích spadají do období vlády Vladislava II. (1140 – 1172). Ten vyslyšel prosby olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který žádal jménem církve o pomoc v bojích v slábnoucím Jeruzalémském království. Proto se král na začátku července 1147 přidal se svým vojskem k výpravě německého krále Konráda III.⁵¹ Při této výpravě se Vladislav II. ve Svaté zemi setkal osobně s Raimundem de Puy, zakladatelem Řádu johanitů. Za své válečné zásluhy ve Svaté zemi Raimund dokonce Vladislavovi II. předal symbolický klíč od hradu Krak jako znamení, že se může kdykoli vrátit. Filosofie Řádu na Vladislava II. zřejmě velmi zapůsobila, protože se rozhodl, že johanity uvede do Čech jako čtvrtý církevní řád⁵².

První časový údaj, který lze v kronikách nalézt, je rok 1156,⁵³ kdy se johanité usadili na levém břehu Vltavy, nedaleko Juditina mostu. Jejich sídlem se stal kostel Panny Marie pod řetězem: odtud jsou někdy v Čechách nazýváni jako Řád svatomářský⁵⁴.

S počátkem činnosti Řádu jsou spojena dvě jména. Knížecí kancléř a probošt vyšehradský Gervaisius a jeho synovec podkancléř Martin se uvádějí jako stavebníci kostela Panny Marie a zakladatelé opevněné komendy. Ačkoli šlo sice o nedobytnou pevnost s věžemi a branami, jak bylo zvykem u hradů stavět, specifikem johanitských sídel byla především strategicky přístupná místa. Proto byla komenda vystavěna na frekventované cestě. Za hradbami stál již zmiňovaný kostel Panny Marie, špitál,

⁵⁰ Šusta, 1939: 397

⁵¹ Palacký: 257

⁵² Benediktini, premonstráti, cisterciáci

⁵³ Dle Palackého. Skřivánek uvádí, že příchod se může vztahovat i k jinému roku. Listina založení kostela je nedatovaná, není jisté, že byl kostel od počátku určen johanitům. Vondruška (2000: 53) uvádí rok 1169.

⁵⁴ Ludikar: 1

konvent, dům komendátorů, lázeň a farní škola. Později přibyl pivovar, hospodářský dům, zahrada, poddanské domky. Hřbitov byl u špitálu až do 13. století⁵⁵.

Řád měl od krále uděleno mnoho privilegií, jakým bylo třeba vybírání cla na Vltavě. Vybrané peníze sloužily k financování jejich činnosti a zakládání nových komend (Mladá Boleslav, Světlá pod Ještědem, Český Dub)⁵⁶.

Roku 1182 byla dokončena stavba pražského konventu. Papež Lucius III. potvrdil Řádu vlastnictví špitálu i kostela. „*Martin vystupuje jako první představený – preceptor Johanitů, a to pro Čechy, Uhry a, sousední země*“⁵⁷.

Řád se začal hned po svém příchodu rozrůstat uvnitř Prahy a v okolí. Jednak díky darům od šlechty, jednak vlastní koupí. Mohly tak vzniknout i další komendy, v Manětíně (1169) – později jako ženská, Stříbro (1172), Kadaň (před r. 1168), Ploskovice (1188), Kladsko (1184). Během 13. století rozšiřování pokračovalo. Johanitská území se různě směňovala. Komendy vznikaly i zanikaly, značnou část zisku věnovaly na financování III. křížové výpravy (1189 – 1193) a provoz špitálů ve Svaté zemi.

V různých historických etapách se Řád dostával do krizí, zažíval ale i vzestupy. Vliv Řádu a jeho postavení ovlivňovala velkou měrou místní politika panovníka. Například král Václav II. (1283 – 1305) upřednostňoval v době svého panování spíše Řád německých rytířů a johanité byli utlumeni. Díky tomu, že byli méně využíváni k vojenské činnosti, začala se o to více rozvíjet jejich činnost špitální.

Velký vliv získali johanité za vlády Lucemburků. Karel IV. (1346 – 1378) umožnil Řádu získat vlivné postavení. Byla mu udělena soudní výsada. Řád, jeho členové i statky byly osvobozeny od veškerých veřejných závazků – např. od placení cel. O tom, jaký měli johanité v této době vlády Lucemburků význam, svědčí například fakt, že právě v pražském kostele Matky Boží pod řetězem bylo po celý den a noc vystaveno tělo zemřelého Karla IV., později i Johany, ženy Václava IV. V roce 1393 se na půdě johanitského konventu sešli Václav IV. s Janem z Jenštejna, aby projednali napjatý vztah mezi církevní a světskou mocí.

Řád udržoval dobré vztahy i se šlechtickými rody. Příkladem může být pan Vilém Bavor ze Strakonice, který Řádu odkázal všechn svůj majetek. Generální převor Řádu Jindřich z Hradce ze strakonického panství vytvořil ve Strakonících hlavní sídlo obrany

⁵⁵ Skřivánek: 10

⁵⁶ Bíč: 8-9

⁵⁷ Skřivánek: 10

proti husitům. Sám nakonec zemřel v bitvě u Sutoměře (1420), kde johanité bojovali proti husitům. 8. května 1420 bylo hlavní sídlo johanitů v Praze na Malé Straně vypáleno husity a hlavní sídlo se přesunulo do Strakonice⁵⁸.

Během husitských válek přišli johanité o mnoho majetku, a nedostatkem prostředků byl Řád nucen prodávat další pozemky. Další ránu jim zasadil sám císař Zikmund Lucemburský, který zabavil jejich majetek⁵⁹. „*Tím byl Řádový majetek ztenčen na Prahu, Strakonice, Pičín a Opavu*“⁶⁰.

Po této události Řád začínal upadat a neměl větší význam či vliv v politickém a duchovním životě.

V roce 1565 se několik rytířů zúčastnilo obrany Malty a v roce 1571 bitvy u Lepanta.

České stavovské povstání v letech 1618–1620 zasáhlo i Řád maltézských rytířů. „*Roku 1619 se zradou mlynářského chasníka zmocnilo strakonického hradu protestantské Mansfeldovo vojsko, přičemž byl zneuctěn chrámový obraz Panny Marie, když jakýsi žoldněř vypíchal oči nejen Matce Boží, ale i sv. Josefu a pastýřům*“⁶¹. Nicméně Ferdinand II. (1617 – 1637) potvrdil Řádu některé výsady, držení statků a osvobození od břemen a platů.

České stavovské povstání přivedlo Evropu do třicetileté války: pro země Koruny české přineslo porážku stavů. V roce 1627 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, které upevňovalo moc Habsburků na českém trůnu. Součástí zřízení bylo i ustanovení římského katolictví jako jediného povoleného náboženského vyznání. V této době se Řád výrazněji nezapojoval do dění. Za zmínku stojí, že v roce 1626 se zavedl pro představeného Řádu v Čechách titul velkopřevor. Jemu podléhaly komendy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v rakouských zemích. Obnovené zřízení zemské zajistilo velkopřevorům Řádu hlas na zemském sněmu, kde zasedali.

Až v roce 1694 bylo sídlo velkopřevora přestěhováno zpět ze Strakonice do Prahy⁶².

Když během napoleonských válek Řád přišel o sídlo na Maltě (1789), znamenalo to krizi pro veškeré struktury. Jediné české velkopřevorství se s náparem zhroucení vyrovnalo a vytvořilo tak jakýsi spojovací můstek nepřetržitého vývoje v Evropě. Sice i v českých zemích přišli maltézští rytíři o několik komend v protestantském Slezsku, i

⁵⁸ Bíč: 8-9

⁵⁹ Bíč: 9

⁶⁰ Buben, 1993: 34

⁶¹ Tamtéž: 35

⁶² Tamtéž: 35

počet rytířů značně poklesl, do popředí se tím ovšem dostal původní úkol služby trpícím.

Vzestupem v oblasti zdravotní péče se stal rok 1866, kdy se za prusko-rakouské války začaly objevovat řádové sanitní vlaky a „vzniká *Dobrovolná sanitní služba jako předchůdce dnešní České maltéžské pomoci*⁶³.“ Tato nová metoda záchrany raněných znamenala pro maltéžské rytíře upevnění svého postavení na poli charity.

Za zásluhy v práci s trpícími udělil císař František Josef I. (1848 – 1916) velkopřevoru Čech a Rakouska titul rakouského knížete. Velkopřevorství v době jeho vlády spravovalo celkem 19 far.

Během první světové války se Řád angažoval především provozem sanitních vlaků.

Hospodářská krize ve 30. letech znamenala pro Řád ztrátu majetků. O pozemky, které rytíři vlastnili v Rakousku, přišli s anšlusem (tj. připojením Rakouska k Německu). V roce 1938 se vytvořila dvě na sobě nezávislá velkopřevorství, v Rakousku a Československu.

Za druhé války Řád přežíval doma i v exilu.

V roce 1950 byl v souvislosti s ukončením činnosti římskokatolických řádů odňat maltéžským rytířům veškerý majetek. Jejich činnost byla zakázaná, avšak v ilegalitě pokračovala dál. Oficiálně byl Řád zastupován členy exilového vedení ve Vídni a v Římě. V Rakousku byla založena pomocná organizace Česká maltéžská pomoc (*Opus Melitense Bohemiae*). Do země byly posílány léky a náboženská literatura⁶⁴. Pracovníci se starali také o uprchlíky.

Řád byl obnoven ihned po sametové revoluci v roce 1989, k oficiálnímu obnovení došlo ale až 20. dubna 1990, v předvečer návštěvy Jana Pavla II. Navrácen byl velkopřevorský palác a konvent na Malé Straně. Organizace České maltéžské pomoci se přesunula do České republiky, založena byla dvě centra – Praha a Olomouc. Česká maltéžská pomoc měla formu občanského sdružení a věnovala se především zdravotnickým aktivitám, které poskytovali dobrovolníci s kurzem první pomoci, a humanitárním činnostem, např. pomoc při povodních v roce 1997.

4.4 Neziskové organizace Řádu maltéžských rytířů v České republice

Dnes Řád působí na území České republiky prostřednictvím dvou nestátních neziskových organizací Maltéžská pomoc, o. p. s. (dále jen MP) a Česká maltéžská

⁶³ Bradford: 258

⁶⁴ Zasvěcení [video]: 19. min.

pomoc o. p. s. (dále jen ČMP), které poskytují zdravotní a sociální služby. Zaměřují se především na dobrovolnické projekty.

Maltézská pomoc vznikla 26. června 2002 zapsáním do rejstříku obecně prospěšných společností vedeného Městským soudem v Praze. Společnost sídlí v Praze na Malé Straně, ulice Lázeňská, č. p. 2. Zakladatelem Maltézské pomoci je Suverénní řád maltézských rytířů v Českém velkopřevorství. To jmenuje dozorčí a správní radu, která má pravomoc schvalovat rozpočet. Správní radou je jmenován ředitel společnosti.

Maltézská pomoc měla v roce 2010 v republice celkem 9 center – Praha, Mělník, Česká Lípa, Olomouc, Uherské Hradiště, Otrokovice, Hradec Králové, Brno a Karlovy Vary. Zaměstnávala celkem 32 osob, z toho 17 osobních asistentů. Administrativu a řízení měli na starosti tři lidé z vedoucího centra v Praze. Ve společnosti našlo uplatnění 320 dobrovolníků, z toho 240 přispívá svou pomocí pravidelně. Společně strávili s celkem 669 klienty 15 628 hodin⁶⁵. Maltézská pomoc se věnuje pěti cílovým skupinám (děti, senioři, lidé se zdravotním postižením, lidé postižení katastrofami, osoby ve výkonu trestu), pro které realizuje 14 různých činností. Čtyři z nich jsou registrovány jako sociální služba.

Česká maltézská pomoc je sesterskou organizací Maltézské pomoci. Funguje od roku 1996 a zřizuje jí také Suverénní řád maltézských rytířů v Českém velkopřevorství. Sídlí v Borovanech, kancelář má v Českých Budějovicích, ulice Čechova č. p. 52. Má pět center pro poskytování psychosociální pomoci (Strakonice, Borovany, Jindřichův Hradec, České Budějovice a Český Krumlov).

V současné době zaměstnává organizace šest osob, z toho tři na plný úvazek. Ředitel spolu s jedním pracovníkem se věnují administrativě, tři jsou zaměstnání jako pracovníci v sociálních službách a jeden člověk pracuje jako řidič. 16 osob se podílí na dobrovolnické činnosti. ČMP se věnuje dětem se zdravotním postižením, seniorům a poskytuje zdravotní dohled. Nabízí tři činnosti, z nichž jedna je registrována podle zákona o sociálních službách⁶⁶.

⁶⁵ Výroční zpráva Maltézské pomoci: 6

⁶⁶ Výroční zpráva České maltézské pomoci: 1-3

5 Filosofie a religiozita Řádu maltézských rytířů

5.1 Filosofie a religiozita Řádu maltézských rytířů v historii

Prislušnost k Řádu maltézských rytířů vyžadovala už od počátku u svých členů zachovávání poslušnosti a striktní disciplíny. Bratři v řádovém ústředí i v komendách byli vázáni slibem mlčenlivosti a chudoby, museli poslouchat své nadřízené. Na důkaz chudoby nosili jednoduché oblečení. Hedvábí, bavlna nebo kožešina byly zakázané. Povoleny byly šaty ze lnu nebo sukna, na oblečení nosili lněný kříž⁶⁷. I vybavení kostelů bylo strohé. Generální kapitula rozhodla kolem roku 1180 o povinném vybavení. Vyžadovala pouze stříbrný kalich, kadidelnici a věčné světlo⁶⁸.

Bratři museli Řádu zachovávat věrnost. Problémy a různé záležitosti, které se týkaly řádového života, museli řešit pouze s ostatními členy, jinak mohli být vyloučeni. Jakmile se stalo, že by někdo pravidla porušil, např. by nepřišel na bohoslužby nebo neuposlechl rozkazu, byl potrestán osmi dny vězení. V případě, že se tak stalo čtyřikrát, byl bratr odsouzen na doživotí nebo byl z Řádu vyloučen⁶⁹.

Mezi jednu z nejobtížněji dodržovaných povinností patřil slib čistoty, který musel být již ve 12. století zaveden kvůli narůstající manželské nevěře, homosexuálním stykům, prostituci nebo mnohoženství. Důkazem je fakt, kolik různých opatření proti porušování existovalo. Například bez povolení nesměli členové Řádu vycházet ven sami, v případě potřeby pouze ve dvojici nebo trojici. V noci se vycházet nesmělo vůbec a rytířům musela neustále svítit lampa. Pokud cestovali, nesměla jim žádná žena upravovat lože, mýt vlasy nebo nohy. Za porušení tohoto pravidla následovalo 40 dní vězení. Pokud se někdy stalo, že bratr slib čistoty porušil, musel se před nedělním shromážděním přiznat, nato byl zmrskán důtkami a minimálně na rok vyloučen⁷⁰. Ludikar⁷¹ uvádí, že tato přísná pravidla zrušil až v roce 1456 papež Pius II.

Pokud zemřel člen Řádu, nemocný nebo dobrodinec, byla účast na pohřbu povinná pro všechny. Každý člen Řádu musel věnovat zlatou byzantskou minci, která byla určena chudým, a odříkat 150krát Otčenáš⁷².

⁶⁷ Osmihrotý kříž, zvaný maltézský, používá řád od počátku 12. století. každý z osmi hrotů představuje jedno z blahoslavenství, tj. zřetelnost, rozlišování, stálost, pochopení, pozorování, takt, útočiště a obratnost. Čtyři ramena pak symbolizují čtvero rytířských ctností: věrnost, čest, zdrženlivost, prozíravost. (Buben, 1994: 210,66)

⁶⁸ Waldstein-Wartenberg: 41

⁶⁹ Tamtéž: 29

⁷⁰ Tamtéž: 30

⁷¹ Ludikar: 110

⁷² Waldstein-Wartenberg: 33

Religiozita a přísné dodržování mravů však začalo v průběhu věků postupně upadat. Ať už zvnějšku nebo i zevnitř Řádu bylo častokrát poukazováno na ješitnost a pýchu. V roce 1238⁷³ udělil papež Řádu výtku, protože rytíři nezachovávali slib chudoby a čistoty, zneužívali mnoho privilegií a stýkali se s nepravověrnými členy z východní církve. Z takových varování si však Řád nic nedělal, vzhledem k tomu, jaké měl postavení.

Jednou z příčin, která tento úpadek způsobila, můžeme hledat v soužití několika náboženských směrů v oblasti východního Středomoří. Pohromadě zde žili římskí katolíci, pravoslavní křesťané, muslimové i židé. Řád sice začal po vzoru ostatních dodržovat jiné zvyky a zanedbávat tak svoje pravidla, na druhou stranu však společný život přinesl ekumenu a vzájemnou úctu. „*Došlo dokonce k tomu, že orientální křesťané byli bez ohledu na rozdíl víry přijímáni do Řádového bratrstva*⁷⁴.“ Židé i arabští muslimové byli přijímáni do špitálů jako lékaři i jako pacienti. I na Rhodu zachovávali rytíři politiku tolerantnosti. Jediným jejich nepřítelem byl turecký muslim, kterého měli dovoleno zabít. I tak jsou ale známy zprávy, že Turci jako zajatci opravovali ve městě hradby nebo sloužili na galérách jako veslaři⁷⁵.

Místní historik Zammit, v době, kdy přišel na Maltu (okolo roku 1530), se vyjadřuje, že „*mnišské sliby se považovaly obvykle za pouhou formu; rytíři spíše vynikali svým povýšeneckým chováním a světskými aspiracemi*⁷⁶“. Jednoduchý oděv vystřídaly drahé šaty, mnišský život se proměnil v promiskuitu. Středověký ideál rytíře již nenacházel uplatnění.

V 18. století vydal velmistr Rohan nařízení, aby rytíři nezapomínali na své poslání a povinnost a věnovali se nejen boji, ale také ošetřování nemocných a podporování chudých. Jeden den v týdnu měl mít některý z rytířů v nemocnici službu.

I přes uvolněnou morálku však v maltézských rytířích zůstávala zakořeněna myšlenka obrany církve a chudých. Řád díky své filosofii přečkal mnoho vnitřních krizí, především proto, že byl přesvědčen, že „*aniž by bojovali o Kristův hrob, získali nebeskou říši již na tomto světě*⁷⁷“.

⁷³ Bradford: 49

⁷⁴ Waldstein-Wartenberg: 41

⁷⁵ Mohli to být ale i jiní muslimové, protože Turci byli nazýváni často obecně všichni příslušníci islámu.

⁷⁶ Zammit in Bradford: 139

⁷⁷ Waldstein-Wartenberg: 49

5.2 *Filosofie a religiozita Řádu maltézských rytířů dnes*

Dnešní filosofie Řádu se zaměřuje na původní poslání, tedy chránit víru a chudé. Je vyjádřena řádovým mottem: „Tuitio fidei et obsequium pauperum“ (Obrana víry a pomoc potřebným). Cílem řádu je „oslava Boha, ochrana víry a Sv. Stolce a péče o blaho lidí na celém světě, zejména o nemocné, zvláště pak leprou, o emigranty, exulanty, utečence, bezdomovce, opuštěné děti, chudobné, poškozené přírodními katastrofami či válečnými následky a o všechny potřebné“⁷⁸.

Obrana víry a pomoc potřebným se realizuje skrze organizace, které Řád maltézských rytířů zřizuje. Jsou to zařízení poskytující sociální a zdravotní služby a humanitární pomoc.

V České republice byla kromě dvou charitativních organizací v roce 1995 založena také organizace „Bratrství sv. Jana Křtitele, které sdružuje členy řádu, rozhodnuté praktikovat úžeji pojatou náboženskou katolickou činnost (podmínkou je absolvování náboženských cvičení, pravidelných ročních exercicií, složení slibu v řádovém kostele, atp.)“⁷⁹.

Řád se řídí kanonickým právem, ale členové a instituce podléhají pravomoci pouze vlastních prelátů. Činnost Řádu je regulována konstituční chartou a vlastním zákoníkem.

Dnes je Řád považován za „přísně výběrové duchovní společenství laiků a kněží k šíření křesťanských a rytířských ideálů“⁸⁰. Jeho členem se může stát jen morálně bezúhonný člověk na doporučení nejméně dvou stávajících členů.

⁷⁸ Buben, 1993: 25

⁷⁹ *O suverénním řádu maltézských rytířů. Velvyslanectví České republiky při Svatém stolci* [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na WWW: <http://www.mzv.cz/vatican/cz/o_velvyslanectvi/o_s_r_m_r.html>.

⁸⁰ Buben, 1993: 26

6 Historie charity

Charitativní péče v Řádu maltézských rytířů prošla velkým vývojem, reagovala na politické události, na své postavení ve společnosti na přírodní katastrofy, jako byla zemětřesení apod. Vývoj ovšem nebyl vzhledem k filosofii a přerušení působení Řádu tak plynulý. Řád poskytoval pomoc ve svém ústředí a v jednotlivých komendách. Získávání informací o této činnosti Řádu je značně složité, protože prameny se většinou nedochovaly, případně pocházejí z jednoho či mála historických zdrojů. Posuzování kvality péče tedy není zcela objektivní.

6.1 Obecný vývoj charity ve středověku

Ve středověku byla církev spolu s panovníkem institucí, která zajišťovala chod života a rozhodovala o věcech poddaných. Na rozdíl od světské moci se ta církevní zaměřovala i na plošnější poskytování péče potřebným. Od raného středověku církev zřizovala specializované instituce pro určité cílové skupiny, jako jsou sirotci, nemocní či umírající. Centrem charitativní péče se postupně stává klášter⁸¹. Messina⁸² rozlišuje tři instituce, které ve středověku vykonávaly charitativní službu.

První institucí jsou korporace, tedy sdružení lidí, která pomáhají jen lidem majícím k příslušné skupině právní vztah (tj. např. cechy).

Od 12. století se pak charita „*stává také činností laiků, mužů i žen*“⁸³. Ti tvoří druhou skupinu, kterou jsou bratrstva. Jejich činnost není omezena na vybrané jedince, ale pomoc je poskytována všem potřebným. Postupně se s nimi vyvíjí špitální řády. Vedle laických bratrstev jsou to pak ještě rytířské řády, patřící zpočátku do třetí skupiny, do národů. Národy poskytovaly „*pomoc svým krajanům, sídlícím v cizí zemi*“⁸⁴. Tyto tři skupiny se staly charakteristickým poskytovatelem péče ve vrcholném středověku.

Přestože se o potřebné starala převážně církev ve svých útulcích, lze i ve středověku vyzorovat snahy některých panovníků o uzákonění světské pomoci potřebným. Příkladem může být soubor zákonů kapitulare, který vydal Karel Veliký (742 – 814), z něhož vyplývala lenním pánům povinnost starat se o své poddané za všech okolností⁸⁵.

⁸¹ Chadima: 28

⁸² Mesina: 88

⁸³ Tamtéž: 88

⁸⁴ Tamtéž: 91

⁸⁵ Matoušek, 2001: 88-89

6.1.1 Vývoj maltézske charitatívni služby ve středověku

Středověk znamená pro johanity/maltézske rytíře především rozvoj vojenské a charitatívni činnosti a s ním i postup na vrchol. Mezi církevními institucemi, což byly prakticky jediné poskytovatelky charity, měli johanité výsadní postavení. V tehdejší době poskytovali prvotřídní péči jak díky kvalitě prostředí, ve kterém se pacienti a jiní potřební nacházeli, tak díky své filosofii, která byla v době zakládání rytířských řádů výjimečná. Z ní pak vycházely i ostatní vznikající bratrstva a řády. „*Řád sv. Jana byl brán jako vzor pro evropské instituce věnující se charitě, a byl tedy všemi široce napodobován*⁸⁶.“ Středověcí johanité se stali vlastně zakladateli humanitární péče, která poskytuje služby všem, kdo ji potřebují bez rozdílu náboženství, rasy nebo ekonomického postavení.

První službou, kterou rytíři poskytovali ve středověku, se stal doprovod poutníků. Z něj vyplývala také ubytovací povinnost a zdravotní pomoc. Z těchto služeb se vyvinula později i pomoc pro děti, staré či chudé. Vedle zmiňovaných cílových skupin se řád zaměřoval také na vykupování křesťanských otroků.

6.2 Obecný vývoj charity v době humanismu a reformace

Od přelomu 15. a 16. století začíná církev přenechávat charitatívni strukturu a vedení laickým autoritám. Šlechtici často zřizují vlastní nemocnice, aby ukázali svou moc a bohatství⁸⁷. Vlivem humanismu dochází k sekularizaci a i na člověka v tísní je již nahlíženo jinak než v dobách středověku. Z obrazu Kristova utrpení v podobě chudáka se stal povaleč. Přichází protestantský princip chudinských zákonů (Švýcarsko, Německo, Anglie), který říká, že „*práceschopného chudého je třeba vychovat k práci a že podporovat se mají jen lidé práce neschopní*⁸⁸“.

I v době rozvíjející se sekularizace však církev plnila své poslání. Vzniká sborová diakonie, církevní bratrstva, nové řády v rámci římskokatolické církve (např. jezuité).

⁸⁶ Brodman

⁸⁷ Messina: 99

⁸⁸ Matoušek, 2001: 89

6.2.1 Vývoj maltézské charitativní služby v době humanismu a reformace

V období humanismu a reformace můžeme spatřit mírný úpadek v poskytování pomoci. Vlivem nového myšlení docházelo k postupnému zhoršování morálky, tudíž i k poklesu horlivosti v poskytování charitativních služeb. Také na nemocného už se přestalo nahlížet jako na toho, komu se má sloužit. I přes tyto nedostatky se však Řád nacházel mezi elitními poskytovateli pomoci.

Protože Řád byl závislý na lidských zdrojích a finanční pomoci, která se dala snadno zneužít, byl zřízen institut vizitací. Od 12. století měli johanité povinnost vést ve špitále knihu se záznamy o veškerém dění. Kniha musela být vždy v pořádku pro případ, že by do ní chtěl někdo nahlédnout⁸⁹. Právě kvůli upadání charity se v 15. století velmi rozšířily vizitace, při kterých byly komendy navštěvovány osobně nadřízeným. Borchardt uvádí⁹⁰, že vizitaci prováděl v komendách převor nebo dva preceptoři. Prováděli kontrolu jak spirituálních tak ekonomických záležitostí. Prohlídce podléhaly domy, špitály i kostely. Takové vizitace měly být vykonávány každé 3–4 roky, případně i jindy na podnět některého z bratrů. Nepravděpodobně vykonával vizitaci velmistr nebo papež (případně oba dva). V případě nutného zásahu vykonával vizitaci velmistřův poručík⁹¹.

Z cílových skupin, kterým se Řád věnoval od počátku své existence, vymizeli poutníci, tedy i ubytovací služba. Během 15. století totiž v Evropě nutnost obrany cest postupně přestává mít význam. Do Svaté země je přístup znemožněn a v Evropě je krajina poměrně hustě osídlena. Lidé cestují mezi velkými městy, kde je možnost a nabídka ubytování velká.

Hlavní činnost se v tomto období zaměřuje na nemocné. Největším poskytovatelem ve zdravotní péči je tradičně řádové sídlo. Domnívám se, že o ostatní cílové skupiny, jako o děti, chudé nebo staré se Řád pravděpodobně také staral, z použitých zdrojů však vím pouze o zdravotní péči, která byla nejrozšířenější.

Nadále jsou v provozu komendy po Evropě, i když mnoho jich svou činnost ukončilo. Zde se rytíři starali o své bližní pravděpodobně stejným způsobem jako ve středověku. I když se péče postupně přesouvá na necírkevní instituce, řeholní řády se charitativním činnostem věnovaly nadále. V případě maltézských rytířů by zanechání charity znamenalo opuštění jejich poslání a filosofie.

⁸⁹ Burgtorf: 348

⁹⁰ Borchardt: 152

⁹¹ Tamtéž: 161

6.3 Obecný vývoj charity v osvícenství

Během 17. a 18. století vzrůstá moc státu. Ve městech jsou zřizovány nemocnice a úřady pro chudé, např. francouzský Všeobecný špitál z roku 1656⁹². V roce 1552 Ferdinand I. (1526 – 1564) ustanovil v zemích patřící pod rakouské Habsburky, tedy i v českých zemích, v Říšském policejním řádu domovské právo. Obce tak dostaly povinnost postarat se o lidi, kteří k obci příslušejí. Toto právo bylo zrušeno až 30. června 1948 zákonem č. 174/1948 „*a bylo nahrazeno československým státním občanstvím*“⁹³.

Církev zažívá podobnou situaci jako v předchozích staletích. Rozšiřují se především laická charitativní bratrstva, kterými církev vychází „*vstříc každodenním rozmanitým a nesčíslným potřebám*“⁹⁴.

Na území českých zemí pak přichází zlom za vlády Josefa II. (1780 – 1790). Tehdy je většina klášterů zrušena, zůstávají jen ty, co vyvíjejí charitativní činnost. Vedle toho však císař v roce 1782 zakládá farní chudinské instituty, které podléhaly tehdejšímu krajskému úřadu (světské moci) a byly podporovány veřejnými financemi. Tyto instituty byly formálně zrušeny až v letech 1863 a převedeny na obecní chudinské pokladny⁹⁵.

6.3.1 Vývoj maltézske charitativní služby v osvícenství

Podobně jako v době humanismu i v době osvícenství spatřujeme v Řádu úpadek. Řád přišel o většinu svých velkopřevorství, služba se poskytovala tedy jen v ústředí na Maltě a v českých a rakouských komendách, které udržovaly i nadále špitály. Vzhledem k finančním tísňím v 18. století⁹⁶ se v nemocnici začalo používat levnější vybavení. I přes nouzi a neustálé boje, které Řád zažíval, dokázali rytíři poskytovat kvalitní péči i humanitární pomoc.

6.4 Obecný vývoj charity v 19. století

Po velké francouzské revoluci přešla Evropou vlna velké sekularizace. Na mnoha místech byly „*zrušeny řeholní řády a znárodněny nemocnice*“⁹⁷. Se vznikem kapitalistického státu přichází ale i potřeba sociálních jistot. Sociální pomoc přebírá z velké části státní moc, ovšem s rozvojem kapitalismu se mnohdy prohlubují rozdíly

⁹² Matoušek, 2001: 94

⁹³ Matoušek, 2001: 144

⁹⁴ Messina: 115

⁹⁵ Matoušek, 2001: 115

⁹⁶ Bradford: 218

⁹⁷ Chadima: 33

mezi jednotlivými sociálními vrstvami a je potřeba na ně reagovat. Přichází nový systém pomoci potřebným, příkladem jsou Bismarckovy sociální reformy v podobě pojištění. To sloužilo jako prevence pro následky nemoci, úrazu, invalidity a stáří. Jednotlivé státy začínají podporovat charitativní akce.

Církev se tak stává partnerem státu. Zabývá se péčí o tradiční cílové skupiny, jako jsou nemocní, staří nebo sirotci, postupně se ale začíná zaměřovat i na nové specifické skupiny jako na nezaměstnané služebníky nebo děti vězeňkyň⁹⁸.

Dochází k postupné profesionalizaci sociální práce. Většinou ji provádí příslušníci vyšších a středních vrstev, motivováni křesťanským soucitem. Na přelomu 19. a 20. století začínají působit v sociální sféře zakladatelky moderní sociální práce. Jsou jimi Mary Richmondová, která vydala práci „Sociální diagnóza.“ Druhou ženou je Jane Addamsonová, která v roce 1889 založila sociální ústav Hull House pro psychicky a fyzicky potřebné v jedné části Chicaga. Octavia Niklová začíná prosazovat metody skupinové a komunitní práce u městské chudiny v Anglii⁹⁹.

6.4.1 Vývoj maltézké charitativní služby v 19. století

Na začátku 19. století je Řád nefunkční, přežívá pouze v exilu. K obnově systematické charitativní činnosti dochází až v druhé polovině 19. století. Maltézští rytíři opět poskytují humanitární pomoc. Pomoc začíná být poskytována profesionálně a institucionálně, v Čechách vzniká první maltézká organizace – Dobrovolná sanitní služba. Právě ta poskytuje po celé Evropě podporu pro jednu z původních cílových skupin, a tou jsou ranění. Činnost Řádu se zaměřuje především na ně, protože s vývojem válečnictví a zbraní dochází k nárůstu počtu raněných. Na bojištích se jim dostává zdravotní služby poskytované přímo na místě. Sanitními vlaky jsou následně převáženi do nemocnic a lazaretů.

6.5 Obecný vývoj charity ve 20. století

20. století přineslo světu plně profesionalizovanou sociální práci a systémy státního sociálního zabezpečení. Legislativně zakotvené podmínky pro poskytování pomoci, vzdělávání v sociální oblasti, dobrovolnictví a neziskové organizace jsou základem pro moderní sociální práci. V nově vzniklé Československé republice vzniká ministerstvo sociální péče. Jsou přijaty zákony podporující sociální pojištění, péči o chudé. Je

⁹⁸ Chadima: 34

⁹⁹ Květenká: 17,18

zajištěna pomoc nezaměstnaným, veteránům nebo nemocným. Jsou vzdělávání první sociální pracovníci.

Všechny služby byly závislé na státu a byly jím také financované, i když v některých ústavech pracovaly jako pečovatelky bývalé řádové sestry. Okresní výbory zřizovaly většinu ústavů sociální péče, krajské výbory jen velká zařízení¹⁰⁰.

Církev se více přizpůsobuje aktuální situaci. II. vatikánský koncil římskokatolickou církev modernizoval a „vnesl do ní větší demokratizaci, především však širší zapojení laiků do činnosti církve¹⁰¹“. V protestantských kruzích se rozšiřuje diakonie. Vznikají i další církevní organizace (YMCA, YWCA).

Po druhé světové válce se v Československé republice přesouvá sociální a zdravotní péče do rukou státu. Církevní poskytovatelé nesmějí služby provozovat. Změna přišla až po revoluci v roce 1989. Od 70. let byla rozšířena pečovatelská služba a byly zřizovány domovy soustředěné péče o seniory.

Po revoluci se sociální práce začíná obnovovat, vznikají odborné a vysoké školy. Mezi poskytovatele sociálních a zdravotních služeb se vedle státu přiřadily též samosprávy, neziskový sektor. Začaly se vytvářet také alternativy služeb (církevní i necírkevní). Vznikají ale i nové problémy jako je například deinstitucionalizace sociálních služeb. Vzešla i potřeba sociální práci ukotvit v legislativě.

V současné době je pro poskytovatele sociálních služeb důležité dodržovat zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který definuje sociální služby, jejich poslání a podmínky jejich provozování. Tímto zákonem se rozděluje profesionální sociální práce a práce dobrovolníků.

6.5.1 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, vešel v platnost 1. ledna 2007. Jeho prováděcí vyhláška má číslo 505/2006 Sb.

Zákon definuje, co je sociální služba. Jedná se o „činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení¹⁰²“. Přičemž dle § 2 „rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob,

¹⁰⁰ Matoušek, 2001: 146

¹⁰¹ Chadima: 35

¹⁰² 108/2006 Sb. §3, písm. a

musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob“.

§ 78 zákona o sociálních službách říká, že sociální služby, které v § 37 až 70 definuje, lze poskytovat jen na základě oprávnění, které vzniká rozhodnutím o registraci. O registraci rozhodují krajské úřady. Z toho vyplývá, že nelze poskytovat sociální službu bez této registrace. Všichni poskytovatelé museli tedy svou činnost přiřadit k jednotlivým definovaným službám, zaregistrovat je a jejich činnost provozovat v souladu s dalšími ustanoveními zákona, která definuje § 88. Mezi tyto povinnosti patří i dodržování standardů kvality dle Přílohy č. 2 vyhlášky č. 505/2008 Sb.

Standardy byly vytvořeny ve spolupráci s uživateli i poskytovateli sociálních služeb a „*shrnují to, co se dnes obecně očekává od dobré sociální služby*¹⁰³“. Standardy tvoří tři oblasti – procedurální, které se týkají to, jak má být služba směrem ke klientovi poskytována, personální standardy, které popisují personální zajištění služby, a provozní standardy, které definují podmínky pro poskytování služby.

Standardy jsou rozděleny na kritéria, přičemž téměř každý standard dává službě povinnost mít písemně definovaná pravidla, jak je konkrétní ustanovení standardu v praxi naplňováno.

6.5.2 Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnictví

Tím, že je v zákoně o sociálních službách přesně definováno, jaké činnosti a úkony provádějí sociální pracovníci a pracovníci v sociálních službách, vznikla také možnost pro neodbornou sociální práci, tedy laickou pomoc. Tu mohou v sociálních službách poskytovat dobrovolníci. Dobrovolnickou činnost definuje zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě. Zde je v § 2 odst. 1 písm. a) definováno, že dobrovolnická služba je „*činnost, při níž dobrovolník poskytuje pomoc nezaměstnaným, osobám sociálně slabým, zdravotně postiženým, seniorům, příslušníkům národnostních menšin, imigrantům, osobám po výkonu trestu odnětí svobody, osobám drogově závislým,*

¹⁰³ MPSV: 5

osobám trpícím domácím násilím, jakož i pomoc při péči o děti, mládež a rodiny v jejich volném čase“.

Dále zákon definuje, kdo může být dobrovolníkem. Podle § 3 odst. 1 je to osoba starší 15 let. Každý dobrovolník vykonává činnost na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací¹⁰⁴. Za výkon dobrovolnické služby dle § 5 odst. 4 nenáleží odměna. Dále se zákon zabývá povinnostmi dobrovolnických organizací.

6.5.3 Vývoj maltézské charitativní služby ve 20. století

Ve 20. století Řád zřizuje mnoho charitativních organizací, které poskytují zdravotní a sociální služby. Zaměřují se na spoustu cílových skupin, jako senioři, bezdomovci, lidé postižení katastrofami, děti a další. Jejich pomoc se stává profesionalizovanou, využívají k tomu jak své členy, tak laiky prostřednictvím organizací, které zřizují.

¹⁰⁴ §3 odst. 2

7 Charitativní služby Řádu maltézských rytířů pro jednotlivé cílové skupiny

V této kapitole se věnuji podrobněji popisu služeb, které Řád poskytoval jednotlivým cílovým skupinám. Stejně jako v předchozí kapitole jsou informace o činnosti maltézských rytířů značně neobjektivní, protože pramenů není mnoho a jednotlivé historické fragmenty bývají emočně zbarveny. Snažila jsem se tedy setřídit dostupné informace do ucelených částí o různých cílových skupinách a popsat, jak se vyvíjely v průběhu historie.

7.1 Ochrana poutníků

Doprovod poutníků se nejprve týkal těch, kteří cestovali do Svaté země. Později se rozšířil i v Evropě na jiná poutní místa. Rytíři při cestách budovali ochranné věže a hrady, ve městech i na venkově ubytovny a nemocnice.

V Palestině nejdříve stačilo budovat (případně kupovat) donjony z přístavních měst do Jeruzaléma. Příkladem může být Betfava u Betléma nebo zakoupený hrad Belvoir v údolí Jordánu¹⁰⁵. Jedno z prvních ubytovacích zařízení bylo umístěno v komendě v Emauzích. Nacházely se zde dvě cisterny na vodu, pec, nově zbudovaný kostel. K dispozici byly šálky, misky či džbány.

Ve Svaté zemi se ochrana poutníků postupně změnila kvůli turecké rozpínavosti v ochranu hranic. V Evropě se však původní funkce Řádu udržela déle, především z důvodu neosídlené krajiny. Jednou z prvních českých komend založené k účelu ostrahy silnic byl Mailberg na česko-rakouském pomezí. Komenda byla založena okolo roku 1145 a rytíři v neprostupných a odlehlých místech sloužili jako kolonizátoři. Podobně na tom byla i jiná pohraniční centra jako Žitava, Český Dub, Mladá Boleslav¹⁰⁶. V souvislosti s osidlováním a vytvářením zemských panství na konci 13. století však činnost ochranného doprovodu ztrácela na významu. Pramenů o Čechách se dochovalo velmi málo.

Více informací poskytují komendy postavené pro ochranu cest, například na trase do Santiaga di Compostella na území dnešního Španělska. Ludikar¹⁰⁷ uvádí, že při komendách bývaly často zřizovány „*ošetřovací a podporovací domy pro chudé a neduživé osoby, zvláště poutníky*“. Komendy tak zakládaly přístřešky a špitály a jejich

¹⁰⁵ Waldstein-Wartenberg: 103

¹⁰⁶ Tamtéž: 104

¹⁰⁷ Ludikar: 17

povinností bylo „*projevovat milosrdenství vůči chudým pocestným, zvláště pak nemocným a lidem v nouzi*“¹⁰⁸. V zakládací listině komendy Feldkirch stojí, že každému má být poskytnut oheň, voda a strava.

V současné době se po několika staletích Řád opět poutníků ujímá. Na území České republiky pořádá několik akcí pro poutníky, především pro ty se zdravotním postižením. První akcí je pout' do Lurd. Jedná se o společnou pout' Suverénního řádu Maltézských rytířů – Českého velkopřevorství a Maltézské pomoci, o.p.s. k Panně Marii Lurdské, která se koná každý rok počátkem května. Tým dobrovolníků doprovází nemocné a lidi se zdravotním postižením, hlavně pohybovým, kteří by se jinak nemohli sami takové pouti zúčastnit. Všem poutníkům a členům týmu jsou po celou dobu pouti po duchovní stránce k dispozici kněží, kteří také zajišťují mše. Pro nemocné poutníky je zajištěno i ubytování nemocničního typu¹⁰⁹.

Druhou poutní akcí je Mezinárodní setkání vozíčkářů na Velehradě. Je součástí Dnů lidí dobré vůle¹¹⁰. Asistenci pro lidi s postižením zajišťuje více než 80 dobrovolníků.

7.1.1 Ubytovací povinnost

První johanitskou institucí, která poskytovala ubytování a s ním spojené zajištění potřeb, byl špitál bratrstva z Amalfi. Poutníci sem přicházeli „*po daleké, obtížné cestě utrmáceni a nedůstatkem vyhladovělí, plahočili se putující bez kýženého odpočinku po veřejných místech v Jeruzalémě, aby sužující je hlad ukonejšili*“¹¹¹. Ve špitále nejdříve mniši poskytovali nocleh jen pro italské poutníky, později, když bratrstvo začalo přijímat do svých řad i rytíře ostatních národností, rozšířila se nabídka pomoci i pro další Evropany. Ubytování i strava se poskytovaly všem zdarma.

Ubytování pro poutníky bylo zajištěno nadále i při činnosti řádu na Rhodu. Johanité se starali o „*náležitě ubytování nuzných putujících i o příslušné ošetřování a léčení nemocných*“¹¹².

¹⁰⁸ Waldstein-Wartenberg: 106

¹⁰⁹ Informace o pouti do Lurd [online]. Dostupné na WWW: <http://www.lurdy.eu/dokumenty/Lourdes_instrukce.pdf>.

¹¹⁰ Dny lidí dobré vůle jsou oslavy státního svátku, které se každoročně konají ve dnech 3. - 5. července u příležitosti Dne slovanských věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje v obci Velehrad u Uherského Hradiště. (Dny lidí dobré vůle [online]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Dny_lidí_dobré_vůle>.)

¹¹¹ Ludikar: 8

¹¹² Tamtéž: 79

Povinnost ubytovat hosta neměly pouze speciálně zřízené ubytovny, ale všechny johanitské domy. Nejstarší objekty bývaly stavěny hlavně u městských bran nebo u říčního přechodu (například Praha), tedy u míst, kde se poutníci vyskytovali především.

I když ubytovací povinnost byla určena především pro poutníky bez finančních a materiálních prostředků, možnosti zneužívali často majetní světští i duchovní, a zdarma čerpali prostředků z řádové kasy. Proto papež „*Kliment IV. odňal 25. října 1226 všem duchovním prelátům právo na přijetí s výjimkou papežských vyslanců...¹¹³*“. I přes velké zneužívání se institut ubytování udržel po celý středověk.

7.2 Péče o nemocné a raněné

7.2.1 Nemocní

Nemoc definuje sociologický slovník jako „*přítomnost takových symptomů v organismu nebo chování osoby, které jsou považovány za odchylku od žádoucího fyzického stavu nebo norem chování¹¹⁴*“. Nemoc je pro člověka zatěžujícím faktorem. Člověk trpící nějakou chorobou je nucen jí věnovat velkou část pozornosti, protože mu znemožňuje dělat věci takovým způsobem, jak je ve společnosti zvykem. Nemoc člověka omezuje jak fyzicky, tak psychicky i sociálně. Je proto důležité, aby se nemocnému věnovala veškerá péče – zmírňování bolesti a jiná léčba, klidné prostředí i sociální kontakt, který bývá často přerušen.

Z ubytovací povinnosti Řádu se rychle vyvinula i péče o nemocné, nejprve o poutníky, kteří cestou onemocněli. Ačkoli ve středověku se špitálem rozumělo místo pro přijetí hostů a pečování (i o nemocné), Řád se věnoval nemocným v nejužším slova smyslu, tedy ošetřování a léčení¹¹⁵.

První špitál v Jeruzalémě se během křížových výprav značně rozrostl a podle dobových zpráv dokázal pojmout 1000 až 2000 pacientů¹¹⁶. Oddělený sál zde měly i ženy. Za hradbami stála leproserie¹¹⁷, tedy ubytovací zařízení pro lidi

¹¹³ Waldstein-Wartenberg: 109

¹¹⁴ Jandourek: 169

¹¹⁵ Podle Waldstein-Wartenberga se péči o nemocné věnoval Řád již od dob Gerharda, naopak Brodman uvádí, že ještě ve 12. století se však ve špitálech poskytovalo pouze ubytování spojené s nejnütnejším ošetřením a ne lékařskou pomocí. „*Jejich původním účelem bylo zajištění ochrany, ne péče*“ (Brodman). Zřejmě tím myslel komendy, někdy označované jako domus Hospitalis (Waldstein-Wartenberg: 131), které ne všechny prováděly péči o nemocné.

¹¹⁶ Waldstein-Wartenberg: 113

¹¹⁷ Zasvěcení [video]: 11. min.

s malomocenstvím¹¹⁸. O nemocné se staralo celkem 400 řádových bratří¹¹⁹. Borchardt zmiňuje¹²⁰, že v Jeruzalémě stála i ošetrovna a jednoduchá ambulance.

Johanité se starali o všechny Kristovi bližní, nezáleželo tedy na tom, jaké je pacient národnosti, stavu či vyznání¹²¹. Přijímání byli „*nuzní a nemocní lidé bez rozdílu náboženství, křesťané i mohamedánové*“¹²².

O pacienty bylo vždy řádně postaráno. Bratři jim pomáhali v chůzi, přikrývali je a upravovali. Jídlo se podávalo každý den jiné, aby vyvolalo chuť, což bylo „*zřejmě jednou z nejdůležitějších léčebných metod tehdejších lékařů*“¹²³. Hygiena byla na vysoké úrovni. Špitál zaměstnával za pevně stanovený plat i několik studovaných lékařů, hlavně místních, tedy Židy či Araby. Veškerá péče se poskytovala zdarma.

Podobnou praxi v zacházení s pacienty dodržoval Řád i v dalších letech v Akkonu i na Rhodu. V roce 1254 podal papež Inocenc IV. zprávu: „*Koho by netěšilo slyšet, že v tomto domě nemocných, kteří si něco přejí – ovoce nebo hrozny či cokoli jiného – je vše splněno, pokud to lze koupit za peníze*“¹²⁴. I na Rhodu byli přijímáni do nemocnice všichni nemocní bez rozdílu. „*Pro všechny však platit předpis, že se při přijetí musí vyzpovídat a přijmout tělo Páně; během čtyřadvaceti hodin museli vyhotovit testament*“¹²⁵.

O nemocné se ve špitále staralo několik lidí. Léčení měli na starosti lékaři (v roce 1185 zde sloužili čtyři lékaři a čtyři chirurgové)¹²⁶, ranhojiči a lékárníci. Z roku 1181 pochází zpráva o požadavcích na znalosti lékaře. Musel být schopen analyzovat moč, rozpoznat nemoci, radit s přípravou medikace, případně musel umět některé nezbytné léky připravit sám¹²⁷.

Hlavní dohled vykonával velký hospitálník, který měl dva zástupce. Hospitálník byl oficiálně zodpovědný za správnou výživu. Na starosti měl také dohled nad dostatkem oblečení, ložního prádla, dětských jeslí a pohřebních rubášů¹²⁸. Na pomoc jim byl

¹¹⁸ Skupina, která se malomocným věnovala, se později odštěpila a vytvořila vlastní řád sv Lazara. Fungoval až do roku 1379. (Ludikar: 11)

¹¹⁹ Waldstein-Wartenberg: 115

¹²⁰ Borchardt: 278. Burgtorf uvádí (328), že ošetrovna sloužila pro nemocné příslušníky řádu.

¹²¹ Přijímání pacientů bez rozdílu praktikovali nejen ve Svaté zemi, ale i na Rhodu a na Maltě

¹²² Ludikar: 17

¹²³ Waldstein-Wartenberg: 118

¹²⁴ Tamtéž: 123

¹²⁵ Tamtéž: 130

¹²⁶ Borchardt: 43. Burgtorf uvádí (327), že to mohlo být i 5 lékařů a 3 chirurgové.

¹²⁷ Burgtorf: 326

¹²⁸ Tamtéž: 321

přidělen správce nemocnice. Ráno a večer navštěvoval nemocné rytíř vedoucí správu špitálu. Běžné ošetřování zajišťovali služební bratři.

Pokud přišel do špitálu nový pacient, nejprve se zúčastnil bohoslužby se svatým přijímáním. Poté dostal – podle denní doby – jídlo. Nemocný obdržel oblečení, ložní prádlo a nádobí. Svě oblečení a jiné věci měl možnost si uložit ve skladu, peníze mohl dát do úschovy hospitálníkovi. Také mu bylo umožněno sepsat závět¹²⁹.

Když v roce 1499 vypukla na Rhodu nakažlivá nemoc, snažil se velmistr Petr z Aubussonu (1476 – 1503) před ní uchránit co nejvíce lidí. Proto většinu rytířů poslal na moře, aby zde přečkali a obyvatele ostrova přemístil do vyšších nadmořských poloh. Také „*konal přísnou zdravotní policii*¹³⁰“.

Na Maltě stály v roce 1565 tři špitály. Vzhledem k častému obléhání ostrova však i ty podléhaly náporu útoků. Stávalo se tedy, že i sami pacienti museli odrazet nepřítelův úder.

Špitály se proslavily především vysokou hygienickou úrovní, která byla na tehdejší dobu zcela výjimečná. „*Špitálníci si dobře uvědomovali nezbytnost zdravotních opatření a hygieny*¹³¹.“ Důvodem relativně menší úmrtnosti ve špitálech nebyly lepší poznatky ve vědě, ale právě větší důraz na hygienu.

Další možnou prevencí proti nákazám se stal styl stravování. Na řadových lodích se rytířům „*přidělovaly vyšší dávky [jídla], než to bylo obvyklé u jiných flotil v 17. a 18. století*¹³²“. Posádka dostávala často maso, ryby, zeleninu i víno, které se užívalo jako energetický nápoj.

Poznatky o ošetřovatelství řadoví bratři čerpali především od řeckých lékařů Galéna a Hippokrata, které obohatili ještě o vědění arabského lékaře Avicenny. Sami maltézští lékaři ale vymýšleli různé nové postupy při léčení, např. způsob anestézie: „*praktikoval se také úder kladivem. Pacientova hlava se vložila do jakési přilby, do které ranhojič řádně udeřil dřevěným kladivem tak, aby pacienta omráčil a znecitlivěl, takže se mohl podrobit operaci, aniž by pocítil bolest*¹³³“. „Zaručeným“ lékem pro ošetřování ran se stal vysoce ceněný černý lišejník, který rostl na ostrově Gozo. Rány se také vymývaly slanou vodou.

¹²⁹ Burgtorf: 322

¹³⁰ Ludikar: 128

¹³¹ Bradford: 34

¹³² Tamtéž: 222

¹³³ Cassar in Bradford: 219

Po celou dobu existence špitálu v řádovém ústředí byla tamější péče velmi chválena. Bylo to nejen kvůli hygienickým podmínkám, ale zřejmě také proto, že „řád měl totiž nejlepší lékaře a lékařské zařízení v Evropě¹³⁴“.

Ve 12. a 13. století vlastnil Řád zhruba 1200 ošetřovacích domů. V jednotlivých komendách se však výlučně péči o nemocné věnovali johanité méně než v řádovém ústředí. I tak jsou ale známy případy špitálů. Waldstein-Wartenberg tak usuzuje z architektonické podobnosti špitálních kostelů v Jeruzalémě a v různých částech Evropy. Všechny takové kostely měly nad stropem umístěno horní patro, kde byli shromážděni nemocní a měli tak možnost účastnit se mše (prostřednictvím otvorů ve stropě).

Koncem 13. století se Řád dostal do hospodářské krize, a péči o nemocné se bratři v komendách věnovali stále méně. V kronikách se objevují i zápisy o velmi špatné péči, proto papež nařizoval často vizitace. Správou a zakládáním nemocnic či jiných řádových domů se začali zabývat měšťané a šlechtici, zakládající nová bratrstva. Ti ovšem mnohdy nepřijímali do špitálů všechny nemocné, jako tomu bylo u johanitů, ale jen „obyvatele svého města, kteří si často velmi záhy místo ve špitále zakupovali¹³⁵“. Ačkoli se nová bratrstva snažila napodobovat pravidla johanitů, neobvykle velkou úctu k nemocným už neměla.

Přes všechny potíže však Řád stále zakládal (příp. dostával) další špitály. V českém velkopřevorství to byl například špitál v Brně, který Řád obdržel v roce 1338 z podnětu markrabího Karla (tzn. pozdějšího císaře Karla IV.).

Zpráva z vizitace, která proběhla v komendách ve Slezsku na konci 16. století, hovoří o špatné situaci ve špitále i v kostele. Uvádí, že kostel je zpustlý, vše pokrývá prach a komendor usiluje spíše o vlastní prospěch a blaho než o sociální péči¹³⁶. Zpráva z roku 1609 uvádí, že špitál v Opavě, ve kterém bylo tou dobou šest starých žen, má špatnou střechu a celkový stav se jeví jako velmi špatný¹³⁷.

Ačkoli zprávy většinou chybí, můžeme usoudit, že na kontinentu v komendách nebyla péče o nemocné tak dobře vyvinuta jako v ústředí. Komendy mnohdy neměly k dispozici lékaře, řádoví bratři vykonávali i více funkcí najednou, protože ošetřujícího personálu bylo málo. Jídelníček byl chudší. Bylo to však zřejmě způsobeno tím, že počet pacientů byl v Evropě menší a ve větších městech stávalo několik dalších špitálů.

¹³⁴ Bradford: 109

¹³⁵ Waldstein-Wartenberg: 133

¹³⁶ Pořízka: 25

¹³⁷ Tamtéž: 28

7.2.2 Ranění

Specifickou skupinou nemocných jsou ranění. Kvůli častým bojům, odehrávajících se většinou na moři, se poskytovala zdravotní péče přímo na lodích. Bradford uvádí¹³⁸, že každá loď, která vyplouvala z Malty na moře, byla osazena lékařem, ranhojičem a jeho pomocníkem. Osvědčeným způsobem, jak se při dlouhých taženích vyhnout nakažlivým chorobám, bylo dodržování hygieny. I přes všechna přísná opatření však často právě na lodích propukaly epidemie malárie i moru a šířily se dále do Evropy.

V Palestině fungovala transportní služba, která dopravovala poutníky-pacienty do špitálu, pokud se do něj nemohli dostat sami¹³⁹. Záchranná služba také doprovázela vojáky táhnoucí na bitevní pole, kde mohli být zranění ve vystavěných stanech chirurgicky ošetřeni hned na místě. K samotnému transportu používali johanité svá zvířata nebo si je k tomuto účelu najali¹⁴⁰.

Obdobou záchranné služby, která doprovázela vojsko v boji, se staly sanitní vlaky. V souvislosti s boji v letech 1848 – 1849 v Itálii se začaly zřizovat speciální jednotky sanitní služby. S nápadem přišel český lékař a člen maltéžského Řádu Jaromír von Mundy, který se bojů v Itálii zúčastnil. Formuloval organizační zásady pro sanitní službu, která byla nejdříve dobrovolná¹⁴¹.

Z důvodu rychlejšího transportu raněných z bojiště do polního lazaretu zkusil Mundy namontovat do železničního nákladního vagonu podpěry pro nosítka. V roce 1867 předvedl na světové výstavě v Paříži svůj prototyp sanitního vozu, za který dostal první cenu¹⁴². Od roku 1869 do konce první světové války provozovali sanitní službu na bojištích maltéžští rytíři a němečtí rytíři.

Nápad měl velký úspěch a osvědčil se. Jen za první tři roky fungování převezly zvláštní železniční vozy 35 000 osob. Postupně se sanitní vozy zdokonalovaly a v roce 1878 při okupaci Bosny a Hercegoviny byla vyzkoušena poprvé celá souprava sanitního vlaku, která dopravovala raněné do různých evropských nemocnic.

Náklady na údržbu a provoz zabezpečovalo české velkopřevorství. Obstarávalo také lékařský i technický personál. Šest vlaků „s celkovým počtem 90 vozů s 600 lůžky a

¹³⁸ Bradford: 220

¹³⁹ Borchardt: 278

¹⁴⁰ Burgtorf: 322

¹⁴¹ Pořízka: 70

¹⁴² Tamtéž: 72

*kapacitou přepravy 1000 raněných*¹⁴³ “ bylo umístěno v depu u nádraží ve Strakoniciích. Na strakonickém hradě pak bylo uloženo veškeré lékařské vybavení, léky, obvazy a prádlo.

Každý vlak se skládal celkem z 12 vagonů. Za lokomotivou s tendrem se nacházel vůz vlakvedoucího, vůz velitele a lékaře, zásobovací vůz pro technické vybavení, kuchyňský vůz se dvěma kotli o celkovém objemu 210 litrů a vůz spížový, kde byly uloženy trvanlivé potraviny a kuchyňské nádoby. Následovalo pět ambulantních vagonů se skládacími lůžky, vůz skladový s náhradními lůžky, oblečením, lékárnou, společenskými hrami i knihovnou a nakonec vůz koncový.

Během první světové války byl v provozu dvojnásobný počet vlaků, přičemž kapacita každého byla zvýšena ze 100 na 200 osob¹⁴⁴. V každém vlaku byli přítomni dva lékaři a šest ošetřovatelů. „*České velkopřevorství zakoupilo také 20 automobilů pro přepravu raněných přímo z fronty do polních nemocnic a lazaretů*¹⁴⁵.“ Ty převezly téměř 20 000 raněných.

Po válce přešlo strakonické panství pod cizí správu a vlaky byly předány ministerstvu národní obrany. To pro ně však nemělo žádné využití, a tak skončila většina z nich při předání státním drahám v žalostném stavu a nikdy nenašla další uplatnění.

Sanitní vlaky byly v historii péče o raněné bezpochyby převratným vynálezem. Zajišťovaly rychlý transport z bojiště, možnost léčby již v průběhu převozu a kvalitní péči, kterou zajišťovali lidé z řad maltézskeho Řádu. Jak totiž vzpomínají pamětníci: „*kdo z raněných měl to štěstí, že se dostal do Řádového sanitního vlaku, měl spolehlivou šanci na přežití*¹⁴⁶“.

V novodobé historii zřizuje Řád několik institucí. Například v Jeruzalémě oční kliniku, v Británii Sanitní brigádu, kde pracuje čtvrt milionu lidí, německá Maltéžská pomocná služba se zaměřuje na poskytování první pomoci. Řád vysílá také lékaře a ošetřovatele do různých válek, např. do Vietnamu, kde poskytovali pomoc oběma válčícím stranám. Angažuje se při různých přírodních katastrofách, poskytuje humanitární pomoc v rozvojových zemích.

Dnes v České republice Maltéžská pomoc i Česká maltéžská pomoc poskytují tradičně pomoc pro raněné. Tuto službu vykonávají prostřednictvím zdravotních

¹⁴³ Pořízka: 78

¹⁴⁴ Tamtéž: 85

¹⁴⁵ Tamtéž: 85

¹⁴⁶ Tamtéž: 84

dozorů. Záchraný tým z maltéžského centra v Brně se účastní různých akcí po celé republice, kde je připraven poskytnout první pomoc. V roce 2010 se zúčastnili 7 humanitárních akcí, které MP pořádala nebo se na nich podílela.

Česká maltéžská pomoc nabízí služby zdravotních dozorů na požádání: často se jedná o akce, které pořádá církve v Jihočeském kraji. ČMP vystupuje jako organizátor zdravotního dozoru, spolupracuje také se Zdravotnickou záchrannou službou Jihočeského kraje. K dispozici má několik osob vyškolených v poskytování první pomoci, z řad dobrovolníků jednu zdravotní sestru¹⁴⁷.

7.3 Péče o děti a mládež

V prvních letech života je člověk velmi zranitelný. Seznamuje se s okolním světem, získává zkušenosti, učí se samostatnosti. Kromě základních potřeb jako je strava nebo teplo potřebuje víc než kdy jindy oporu a pomoc ostatních lidí, nejvíce však potřebuje být milován a přijímán vlastní rodinou, nejdůležitější skupinou v životě člověka. Pokud v období dětství nebo dospívání nastane nějaká závažná negativní událost, může ovlivnit průběh a kvalitu celého zbytku života.

Až do konce 19. století se o děti starala výhradně rodina. Ta byla zdrojem veškeré pomoci a také rodinu si lidé pořizovali především proto, že se děti později „*musely starat o své nemohoucí členy*“¹⁴⁸. Pomoc ze strany institucí potřebovaly děti tedy jen v případě, že o své rodiče přišly. Podpora mohla být poskytována také v rámci chudinské péče.

Od 19. století se instituce začínají zabývat také skupinou dospívajících, kteří kvůli proměně tradiční společnosti v moderní často upadají do sociálních problémů.

V souvislosti se založením oddělení pro ženy v řádovém ústředí v Jeruzalémě se zde johanitky staraly také o děti a mládež. Matky často odkládaly své děti, protože se o ně nemohly z existenčních důvodů postarat. Odložené děti převzal špitál a následně jim obstaral náhradní matku, které Řád „*poskytoval úhradu nákladů 12 talentů ročně*“¹⁴⁹. Nové matky musely špitál s dětmi navštěvovat a sestry johanitky kontrolovaly kvalitu jejich péče. Děti byly navštěvovány také přímo doma. Pokud péče o děti byla špatná, zajistilo se předání jiné náhradní matce. Po celou dobu dospívání dítěte vystupoval Řád

¹⁴⁷ Informace z rozhovoru

¹⁴⁸ Matoušek, 2003a: 182

¹⁴⁹ Waldstein-Wartenberg: 138

jako právní zástupce adoptovaných dětí. „*Jakmile dosáhli odpovídajícího věku, bylo jim opatřeno učební místo*¹⁵⁰.“

Velmistr Adrián z Vignacourtu (1690 – 1697) pamatoval na rodiny, které přišly o otce v bojích s Turky. Sirotkům a vdovám stanovil výživné a každoročně je vyplácel.

Johanité zakládali také školy. Většinou měly charakter interních škol, kde byli vychováváni a vyučováni vlastní kněží. Existovaly však také školy, kde studenti nemuseli vstupovat do duchovního stavu. Waldstein-Wartenberg uvádí¹⁵¹, že v českém velkopřevorství bylo ve středověku zmiňováno 13 škol. Kvalita vyučování byla různá. Někde se učilo pouze triviu, někde naopak mohli žáci získat kompletní humanitní vzdělání.

V současné době v České republice poskytují dvě centra Maltéžské pomoci (Olomouc a Uherské Hradiště) sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Zákon č. 108/2006 Sb. definuje služby jako „*terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.*“ Služby jsou především v programu Pět P¹⁵². Jedná se o celonárodní program, který je zaměřený na práci s dětmi do 15 let, v jejichž okolí se vyskytuje nějaký zdravotní nebo sociální problém a je tedy možnost vzniku rizikového chování. Programu se účastní dobrovolníci, kteří s dítětem navazují přátelský vztah. Dvojice spolu tráví 2–3 hodiny týdně a věnují se většinou volnočasovým aktivitám. Dobrovolník se snaží být dítěti vzorem a motivovat ho k žádoucímu chování.

Součástí sociální aktivizace je i podpora rodičů dětí se specifickým zdravotním postižením. Dobrovolníci přicházejí do rodin, organizují pro děti volnočasové aktivity a zprostředkovávají rodičům potřebné informace. Součástí programu je i setkávání rodičů v rámci podpůrných skupin.

Druhou službou, která je poskytována pro děti a mládež, jsou průvodcovské a předčitatelské služby. Vznikla na základě poptávky v jednotlivých regionech. Jedná se o služby sociální péče, které jsou podle zákona č. 108/2006 Sb. § 42 „*poskytované osobám, jejichž schopnosti jsou sníženy z důvodu věku nebo zdravotního postižení v oblasti orientace nebo komunikace*“. V praxi to znamená rozvoz dětí s tělesným,

¹⁵⁰ Waldstein-Wartenberg: 138

¹⁵¹ Tamtéž: 353

¹⁵² Podpora, Přátelství, Prevence, Péče, Pomoc

smyslovým nebo kombinovaným postižením speciálně upraveným autem z místa bydliště do vzdělávacího zařízení. Služba si klade za cíl umožnit uživatelům žít v přirozeném rodinném prostředí a zároveň navštěvovat školské zařízení, sociální službu nebo různé příležitostné akce. Služba je poskytována celoročně ve dvou centrech. Slouží zároveň jako odlehčovací služba pro rodiče.

Stejnou službu poskytuje i ČMP. Pro rozvoz osob s postižením (převážně se jedná o děti) má k dispozici 8 speciálně upravených automobilů. V současné době celoroční službu využívá 68 klientů, kteří mají s ČMP uzavřenou smlouvu o poskytování služby¹⁵³.

7.4 Péče o seniory

S přicházejícím stářím je u organismu patrné zhoršení tělesných funkcí. Zhoršuje se zrak, sluch, pohybové schopnosti. *„Základním znakem nemocnosti ve stáří je polymorbidita, to znamená, že starý člověk trpí současně větším počtem různých, zpravidla chronických onemocnění¹⁵⁴.“* Změny postihují i psychickou stránku člověka. Klesá schopnost učení, paměti, orientace v prostředí, i intelektové funkce bývají narušeny. Často jsou přítomny i duševní poruchy – deprese, demence. V sociální stránce dochází k větší izolovanosti od okolí (v důsledku odchodu do důchodu), soustředěnost přechází spíše na rodinu a nejbližší okolí.

V důsledku postupných změn ve stáří potřebuje člověk zvýšenou lékařskou péči, mnohdy i asistenci při běžných věcech jako je nákup nebo úklid, nebo náhrada sociálních vztahů, které byly přerušeny.

V tradiční společnosti nebylo příliš obvyklé zřizovat instituce pro seniory. Lidé se nedoživali tak vysokého věku, a pokud dosáhli hranice stáří, mohli se spolehnout na to, že se o ně postará rodina, později obec v rámci domovského práva. Jestliže se člověk dostal v seniorském věku do nějakého zařízení, bylo to především kvůli špatnému zdravotnímu stavu, nevléčitelným nemocem vyžadujícím péči nebo kvůli přicházející smrti.

Zpočátku se o staré lidi starali johanité v rámci ubytovací povinnosti, a ve špitálech. Od 14. století byly zakládány starobince a hospice, kam byli na rozdíl od jiných zřizovatelů přijímáni všichni potřebí, nejen majetní.

¹⁵³ Informace z rozhovoru

¹⁵⁴ Vágnerová: 448

Praxí bylo, že Řád s člověkem, který se rozhodl strávit své poslední dny v některém johanitském zařízení, sepsal smlouvu. Po přijetí nemocný odkázal svůj majetek Řádu, často však ještě před nástupem, aby si zajistil své místo včas. Ze smlouvy vyplývalo i vyplácení doživotní renty, ale také určité závazky k Řádu. Ubytování se museli např. účastnit pravidelně bohoslužeb a modliteb, nesměli se bez povolení vzdalovat.

Jednou z nejrozšířenějších služeb současné Maltéžské pomoci v České republice jsou sociálně aktivizační služby pro seniory a zdravotně postižené. Tyto služby jsou zakotvené v zákoně č. 108/2006 Sb., v § 66. Služby jsou definovány jako „*ambulantní, popřípadě terénní služby poskytované osobám v důchodovém věku nebo osobám se zdravotním postižením, ohroženým sociálním vyloučením*“.

Maltéžská pomoc i Česká maltéžská pomoc se seniorům věnuje především z přesvědčení, že dnes je tato skupina lidí velmi opomíjená. Této cílové skupině jsou v MP nabízeny sociálně aktivizační služby v rámci projektu nazvaného „Adopce seniorů“. Službu poskytují vyškolení dobrovolníci. Ti přicházejí ke klientům, kteří „*mají omezený sociální kontakt*¹⁵⁵“. Dobrovolník tak zprostředkovává klientovi kontakt se společenským prostředím. Dvojice klient-dobrovolník se může pravidelně scházet doma u klienta nebo i v pobytovém zařízení, kde senioři často zažívají sociální izolaci. Dobrovolník usiluje o rozvoj a „*udržení osobních sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob*¹⁵⁶“. Náplní setkávání bývají většinou rozhovory nebo společné aktivity (např. procházka). Služba funguje od roku 2005 a v roce 2010 byla poskytována celkem v osmi centrech Maltéžské pomoci.

Druhou službou pro seniory, kterou Maltéžská pomoc poskytuje, je osobní asistence. Podle zákona o sociálních službách § 39 jde o terénní službu pro osoby, „*kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby*“. Osobní asistent přichází za klientem do jeho přirozeného prostředí a pomáhá mu s činnostmi, které by sám nezvládl nebo mu činí potíže. Tak je klientovi umožněno, aby žil v co největší míře plnohodnotným životem ve svém prostředí a ve společnosti.

I v osobní asistenci se pracovník a klient domlouvají předem na programu, do kterého mohou také spadat aktivizační činnosti. Výsledkem je dohoda. Na rozdíl od „Adopce seniorů“ jsou do tohoto projektu zapojeni pouze zaměstnanci. V roce 2010

¹⁵⁵ Maltéžská pomoc [video]: 3. min.

¹⁵⁶ Výroční zpráva Maltéžské pomoci: 10

bylo zaměstnáno celkem 17 pracovníků ve třech centrech, kteří se starali o 58 klientů. Spolu strávili celkem 9134 hodin¹⁵⁷.

Adopci osamělých lidí se věnuje také Česká maltéžská pomoc. Narozdíl od MP však služba není registrovaná podle zákona č. 108/2006 Sb., jedná se o program psychosociálních služeb. Náplň programu je však stejná, dobrovolníci se také setkávají se seniory, a to buď v domácnosti, nebo v pobytovém zařízení, a tráví spolu volný čas. Služby se účastní celkem 16 dobrovolníků.

Druhým programem ČMP, který je určen pro seniory, je Klub seniorů. Funguje od roku 2009. Jedná se o volnočasové aktivity, v rámci nichž jsou pro seniory připravovány přednášky, ruční práce, cvičení nebo různé kulturní akce. Zhruba 14 lidí se schází jednou za dva týdny v centru ČMP a často si aktivity připravují sami podle svého zaměření a chuti.

Poslední službou ČMP, kterou využívají především senioři, je alternativní doprovázení osob. Speciálně upraveným automobilem jsou na požádání dopravovány osoby s pohybovým postižením, a to převážně k lékaři. Služba je placená a využívat ji mohou také osoby s jiným postižením, např. smyslovým¹⁵⁸.

7.5 Péče o chudé

Chudobou se myslí „*situace, kdy příjem domácnosti nedosahuje určité hladiny*“¹⁵⁹. Člověk není schopen uspokojit své základní potřeby k životu, protože se mu nedostává jídla, ošacení nebo základní lékařské péče. Nedostatek základních potřeb pro přežití, především strava a peníze, vedou ke krizovým situacím, špatnému zdravotnímu stavu i k sociálnímu vyloučení.

Ve všech dobách existovala skupina lidí, která nedosahovala standardní životní úrovně. Ve středověku a novověku byla v Evropě tato skupina mnohem větší než dnes. Velkou roli v péči o chudé hrála církev, později se o nemajetné začaly starat i světské subjekty.

O chudé se Řád staral ve špitálech nebo zřizoval nadace, kterými je podporoval. V Jeruzalémě byl zřízen speciální úřad pro chudé. Bratři opravovali oděv a obuv a rozdávali je. „*Zdarma bylo pravidelně vydáváno oblečení, přikrývky, jídlo a víno*“¹⁶⁰. V postní době darovali nové ošacení 13 lidem. Pro 30 lidí vařili bratři stravu a každému

¹⁵⁷ Výroční zpráva Maltéžské pomoci: 6

¹⁵⁸ Informace z rozhovoru

¹⁵⁹ Jandourek: 103

¹⁶⁰ Bradford: 37

příchozímu dali chléb a polévku. Na Rhodu bylo zvykem, že po tři dny v týdnu „jedlo čtrnáct chudých s Řádovými bratry ve velkém sále a každému z nich bylo podáno maso a chléb¹⁶¹“. Obsluhovali je samotní rytíři. Postaráno však bylo vždy o všechny, kteří přišli. Denně se tak rozdalo až 200 porcí jídla¹⁶².

Velmistr Roger z Pinsu (1355 – 1365) proslul svojí obětavostí lidem, kteří trpěli hladem a nemocemi. Věnoval veškeré své příjmy potřebným, a když ani finance nestačily, rozprodal své klenoty a nábytek. Byl proto nazýván „otcem chudých“.

Podobně s péčí o chudé tomu bylo i v některých komendách. Některé vyčleňovaly ze svých příjmů částku, kterou věnovaly pro chudé, jiné rozdávaly stravu. Například i v Praze a ve Strakonících se tři dny v týdnu vydávalo jídlo¹⁶³.

Dnes se v České republice Maltézská pomoc věnuje nízkopříjmovým osobám pouze okrajově. Například centrum v Hradci Králové pořádá každý rok čtrnáctidenní letní tábor pro děti z chudých rodin¹⁶⁴.

7.6 Péče o lidi postižené katastrofami

Člověk, který zažije nějakou katastrofu nebo pohromu, často přichází o velké ztráty na majetku a zažívá pocity tísně a šok. Dostává se do situace, kdy je ohrožena jeho vlastní existence. Obětím je potřeba poskytovat „přesné informace týkající se možnosti záchrany i jejich zabezpečení¹⁶⁵“. Člověk postižený katastrofou potřebuje lékařskou péči, finanční a materiální pomoc, vhodná a potřebná je psychologická krizová intervence, v situacích, které člověk není schopen zvládnout svými vlastními silami.

Až do 20. století se pomoc lidem při katastrofách omezovala spíše na poskytování materiální pomoci. Ludikar¹⁶⁶ uvádí, že v roce 1481 postihlo Rhodos zemětřesení. Velmistr Petr z Aubussonu proto zahájil podporu místního obyvatelstva. Lidem věnoval obilí, peníze i jiné potřebné věci.

I v novověku Řád působil jako záchranná služba pro okolní země. Když v roce 1693 zničilo město Augusta na Sicílii zemětřesení, vyslali rytíři do postižené země několik lodí, aby místním lidem poskytli potřebnou pomoc¹⁶⁷. Ačkoli samotná Malta utrpěla při tomto zemětřesení vážné škody, poslali rytíři na Sicílii své lékaře, oblečení a potraviny.

¹⁶¹ Waldstein-Wartenberg: 141

¹⁶² Ludikar: 298

¹⁶³ Waldstein-Wartenberg: 142

¹⁶⁴ Výroční zpráva Maltézské pomoci: 16

¹⁶⁵ Matoušek, 2003b: 180

¹⁶⁶ Ludikar: 122 - 123

¹⁶⁷ Bradford: 221

Velmistr vypravil na postižené místo rytíře, aby „pomáhali potřebnému lidu radou i skutkem¹⁶⁸“.

Z jiného zemětřesení na Sicílii v roce 1783 se dochovala zpráva, že jakmile se na Maltě o katastrofě dozvěděli, „již nakládalo rytířstvo s veškerým podřízeným lidem po celou noc potraviny, šatstvo, prádlo a jiné hojné potřeby ze zásobáren na veslice¹⁶⁹“. Loď byla vybavena také 200 postelemi a několika stany. Spolu s materiální pomocí poslali i lékaře, zedníky a tesaře.

V roce 1994 založil Řád skupinu ECOM (Emergency Corps Order of Malta), která koordinuje humanitární pomoc v případech přírodních katastrof a válečných konfliktů¹⁷⁰. Činností, které organizuje, se zúčastňuje i MP a ČMP. Příkladem mohou být povodně v roce 2002.

Dnes se lidem postiženým katastrofami MP i ČMP věnuje několika způsoby. Finanční dary se zasílají mezinárodní maltézké pomoci, která je pak věnuje potřebným. V roce 2010 byly peníze určeny na zmírnění následků zemětřesení na Haiti. Druhým typem je materiální pomoc, jako třeba nákup elektrospotřebičů, potravin, dezinfekčních a mycích prostředků nebo půjčování vysoušečů. Například v roce 2010 jich bylo do Maďarska zapůjčeno 41. Dále pomáhají postiženým katastrofami dobrovolníci svojí službou. Příkladem je pomoc dobrovolníků MP při odstraňování následků povodní ve vsi Troubky¹⁷¹.

7.7 Péče o otrocky, uprchlíky, lidi ve výkonu trestu

7.7.1 Otroci

Otrokem je takový člověk, který je majetkem jiné osoby nebo státu. Jeho práva bývají často velmi omezená, vykonává podřadnou a špatně placenou práci. „*Otrokem se člověk stával jako válečný zajatec, dlužník, narozením v rodině otroka apod.*¹⁷²“. Možností, jak se stavu otroctví zbavit, bylo buď udělení svobody, nebo vykoupení.

Podrobnějších zpráv o vykupování otroků v historii Řádu maltézkých rytířů mnoho není. Ludikar uvádí, že v 17. století Langon, velitel lodi, osvobodil z dlouhodobého

¹⁶⁸ Ludikar: 217

¹⁶⁹ Tamtéž: 228

¹⁷⁰ *O suverénním řádu maltézkých rytířů. Velvyslanectví České republiky při Svatém stolci* [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na WWW: <http://www.mzv.cz/vatican/cz/o_velvyslanectvi/o_s_r_m_r.html>.

¹⁷¹ Výroční zpráva Maltézké pomoci: 6

¹⁷² Jandourek: 179

otroctví 36 křesťanů. V 15. století se turek Zizim bál nebezpečné síly johanitských vojsk, a proto propouštěl každý rok 300 otroků¹⁷³.

7.7.2 Uprchlíci

Pokud člověk z otroctví unikl, aniž by to bylo legální cestou, stával se uprchlíkem. Pozbyl veškerých práv a pro přežití potřeboval zvláštní ochranu.

Také johanitské špitály fungovaly mnohdy jako útočiště pro pronásledované. Například komenda v Opavě získala za působení knížete Mikuláše II. (1288 – 1365) pro své ubytované ve špitále právo azylu. Toho, kdo ve špitále pobýval, nemohl nikdo pronásledovat¹⁷⁴.

Tvrz Bodrun na maloasijském pobřeží proslula také poskytováním útočiště křesťanům vracejícím se z tureckého zajetí. Okolo pevnosti volně pobíhali ohaři, kteří doprovázeli křesťany, aby bezpečně dorazili do tvrze. Psi prý dokonce po čichu rozeznali příslušníky jednotlivých náboženství. Ke křesťanům se chovali přívětivě a s respektem je provázeli, muslimy odháněli.

7.7.3 Lidé ve výkonu trestu

Dnes se Maltézká pomoc v České republice věnuje cílové skupině vězňů, a to prostřednictvím projektu dopisování s vězni. Na něm se podílí dobrovolníci. Udržují písemný kontakt s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody. Dobrovolník pomáhá především psychologickou podporou, informuje klienta o dění „za zdí“ a je i člověkem, který podává v případě zájmu větší informace o sociálních službách. Centrum Maltézké pomoci v Olomouci spolupracuje s věznicemi na Moravě. Do projektu se v roce 2010 zapojilo 28 dobrovolníků a nově se připojilo i 30 uvězněných¹⁷⁵.

¹⁷³ Ludikar: 124

¹⁷⁴ Pořízka: 16

¹⁷⁵ Výroční zpráva Maltézké pomoci: 13

Shrnutí

Rytířské řády, jedním z nichž je právě Řád maltézských rytířů, vznikaly v době křížových výprav do Svaté země v průběhu 12. století. Jako Kristovi ochránci se věnovali rytíři nejen vojenským činnostem, ale také službě bližním, která vychází z biblické zvěsti evangelia.

Johanité působili v průběhu věků na několika místech. Svě řádové ústředí museli kvůli válkám a nepokojům ve Středomoří mnohokrát přesunout. Protože Řád se těšil ve společnosti velké oblibě, rozrůstal se i v evropských zemích. Několik johanitských komend vzniklo také na území Čech. České země hrály v historii řádu důležitou roli, protože existence a činnost komend na našem území v dobách, kdy řád upadal, vytvořila můstek nepřetržitého vývoje.

Díky přísným pravidlům a přesvědčení, že chudým se má sloužit, se z Řádu stal jeden z největších poskytovatelů charitativních služeb v historii.

Ve středověku si johanité vydobyli výsadní postavení mezi církevními institucemi. Prosazovali péči o potřebné bez rozdílu věku, postavení, ekonomického zajištění, dokonce i náboženského vyznání. Zpočátku se věnovali především službě v podobě ochrany a ubytování poutníků. Z ní se rychle vyvinula i zdravotní péče. Rytíři nesloužili jen cestujícím po Evropě a do Palestiny, ale také sirotkům, starým lidem, chudým, nebo lidem postiženým katastrofami. Péče byla poskytována na vysoké úrovni a v dobrých hygienických podmínkách.

I přes postupné upadání morálky od dob humanismu se maltézští rytíři neustále věnovali všem, kteří pomoc potřebovali, nejvíce však v řádovém ústředí na Maltě. Osvícenství a s ním spojená doba sekularizace však přispěla k významnému utlumení poskytování péče.

Po novém vzestupu Řádu v druhé polovině 19. století se začala rozvíjet sanitní služba pro přepravu raněných. Ve 20. století zřizuje řád pomocné organizace, které poskytují profesionální služby pro veškeré cílové skupiny: nejčastěji jsou to nemocní, ranění a lidé postižení katastrofami.

V České republice je činnost řádu vykonávána prostřednictvím dvou neziskových organizací Maltézská pomoc a Česká maltézská pomoc. Obě se zaměřují na služby pro seniory a děti, které nejsou v našem prostředí příliš časté. Jedná se především o program „Adopce seniorů“ a průvodcovské a předčitatelské služby, tj. rozvoz dětí s postižením do škol.

Závěr

V minulosti byl Řád maltézských rytířů bezesporu jedním z nejlepších poskytovatelů charitativních činností. Proslavil se především úrovní poskytování svých služeb, zejména v řádovém ústředí. Důvod této proslulosti a jedinečnosti na charitativním poli spatřuji v kombinaci několika aspektů. Spektrum poskytovaných služeb a okruh cílových skupin byl značně široký. Potřeby nemocných, raněných a materiálně nezaopatřených, kteří ve středověku i novověku tvořili nejpočetnější skupinu lidí závislých na pomoci druhých, dokázali johanité uspokojovat. Kvalita péče o nemocné a raněné vycházela z nebývalé hygienické úrovně a pestré stravy, díky kterým se dařilo zvyšovat úroveň léčení i prevence různých nakažlivých chorob. Další důvod dobré péče vidím ve znalostech medicíny. Ačkoli nebyly oproti jiným špitálům o mnoho větší, vycházely také z poznatků arabských a židovských lékařů, s nimiž byli johanité v oblasti Středomoří v neustálém kontaktu. V prostředí maltézského řádu vznikaly často úspěšné strategie poskytování péče, např. systém pěstounské péče, který byl v tehdejší době ojedinělý.

Domnívám se, že to samé nelze říct o kvalitě péče v komendách. Na evropském kontinentu bývala péče horší, často kvůli konkurenci ostatních charitativních zařízení, menšímu dohledu ze strany ústředí a kvůli závislosti na finančních přispěvcích od různých mecenášů.

Kvalita poskytovaných služeb vyplývala především z filosofie Řádu. Na nemocného a trpícího bylo pohlíženo jako na Krista, jemuž se má sloužit. S přesvědčením, že rytíři nemusí bránit Boží hrob, aby přišlo Boží království, se dokázali johanité na rozdíl od jiných rytířských řádů věnovat službě druhým dál, i když už nepůsobili přímo v Palestině.

Podstata Řádu se za staletí nezměnila. Heslo obrana víry a pomoc potřebným platila i přes celou epochu postupného upadání řádů (od 16. století). Maltézští rytíři se nadále věnovali charitě, i když ta byla často opomíjena kvůli častým bojům ve Středomoří.

V průběhu staletí se služby různě vyvíjely, vznikaly a zanikaly. V celosvětovém měřítku však stále přetrvává zdravotnická a humanitární péče, jedny z prvních služeb, které rytíři vykonávali.

V České republice jsou charitativní aktivity vykonávány dvěma neziskovými organizacemi, které se věnují především seniorům a dětem. Pro tyto cílové skupiny vytváří takové činnosti, které na trhu služeb chybí. Obě organizace tak mají

nezastupitelné místo mezi ostatními institucemi. Na druhou stranu se tímto Řád odklonil od svých původně preferovaných zdravotnických služeb. Ovšem z poslání Řádu vyplývá pomoc všem potřebným, a to jakýmkoli způsobem, ne jen poskytováním zdravotních služeb.

Osobně však vnímám, že v České republice těží Řád spíše z dlouholeté a úspěšné místní historie a na současnost není kladen takový důraz. Maltéžská pomoc a Česká maltéžská pomoc jsou známé spíše na lokální úrovni, na celostátní úrovni jsou zastihovány Charitou a Diakonií. Oproti minulosti se okruh a množství osob, kterým se poskytuje péče, výrazně zúžil. Kvalita poskytování však zůstala na vysoké úrovni.

Kvůli finančním problémům a velké konkurenci není v dnešní době lehké prosadit své služby. Prioritou do budoucnosti ČMP je tedy přežití a udržení a zajištění stávajícího rozsahu poskytování pomoci. ČMP by také ráda rozšířila spektrum svých služeb o denní stacionář pro zdravotně postižené a pro seniory. I když je podle slov ředitele těžké udržet si postavení mezi ostatními institucemi, každý rok zaznamenává ČMP mírné rozšíření klientely. Pro organizaci není důležité, kolika lidem bude služby poskytovat. Rozhodující je stejně jako v minulosti kvalita, nikoli kvantita.

Domnívám se, že cíl mé práce byl naplněn. Přestože literatury nebylo k danému tématu velké množství, podařilo se mi shromáždit fakta o charitativních činnostech Řádu, na základě nichž jsem určila, jaké typy a jak kvalitní charitativní činnosti rytíři poskytovali v jednotlivých historických etapách a pro jaké jednotlivé cílové skupiny. Dle mého názoru může být má práce přínosem pro větší zdůraznění charitativních činností Řádu.

Uvědomuji si zároveň, že moje práce nepřináší nové poznatky k charitativní činnosti Řádu, i když jsem podala z dostupné literatury ucelený přehled charitativní činnosti. Domnívám se, že problematika charitativní činnosti Řádu, a to i jen na území České republiky, by byla vhodným tématem pro samostatný výzkum. Ten by ale musel být rozsáhlejší a vycházet i z archivních zdrojů, zejména v lokalitách, kde rytíři pobývali. Mou práci lze brát tedy jako počáteční podklad pro podrobnější výzkum.

Seznam použité literatury:

BĚLINA, Pavel a kol.: *Kronika českých zemí*. 2. vyd. Praha: Fortuna Print, 2003. 904 s. ISBN 80-7321-071-1.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. 10. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1995. 1151 s. ISBN 80-85810-07-7.

BÍČ, Jindřich. 5 rytířských řádů u nás. *History revue*. 2010, roč. 3, č. 8, s. 9-11.

BONHOEFFER, Dietrich: *Následování: Výklad kázání na hoře*. B.m.: B.n., bez vnočení. 132s.

Karl BORCHARDT, Karl; JASPERT, Nikolas; NICHOLSON, Helen J.: *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe: festschrift for Anthony Luttrell*. 1. vyd. Burlington: Ashgate, 2007. 338 s. ISBN 978-0-7546-6275-4

BRADFORD, Ernle: *Řádoví rytíři*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. 290s. ISBN 80-7113-135-0.

BRODMAN J. *Rule and identity: the case of the military orders*. Catholic Historical Review [serial online]. July 2001;87(3):383. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. Accessed October 5, 2011.

BUBEN, Milan: *Encyklopedie heraldiky*. 1. vyd. Praha: Libri, 1994. 420 s. ISBN 80-901579-4-7.

BUBEN, Milan: *Suverénní Řád Maltézských rytířů v historii a současnosti*. Praha: Public history, 1993. 48 s. ISBN 80-901432-4-5.

BUCHVALDEK, Miroslav a kol.: *Československé dějiny v datech*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986. 714 s.

BURGTORF, Jochen: *The Central convent of Hospitallers and Templars: history, organization, and personnel (1099/1120-1310)*. Leiden: Brill, 2008. 761 s.

ISBN 978-90-04-16660-8

ČORNEJ, Petr a kol.: *Dějiny evropské civilizace I*. 1. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 1995. 375 s. ISBN 80-7185-010-1.

DUTOUR, Thierry a kol.: *Ve stínu středověkých hradů*. 1. vyd. Praha: Gemini, 1994. 99s. ISBN 80-85820-10-2.

FRANZEN, August: *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992. 335 s.

ISBN 80-7113-008-7.

GILLIERON, Bernard: *Církev právě zrozená: Kapitoly ze života prvních křesťanů*. 1. vyd. Třebenice: Mlýn, 1996. 98 s. ISBN 80-901589-6-X.

CHADIMA, Martin: *Charitativní péče – dějiny a současnost*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 160 s. ISBN 978-80-7041-632-7.

JANDOUREK, Jan: *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 285 s.

ISBN 80-7178-535-0.

JIRÁSKO, Luděk: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Fénix, 1991. 173 s. ISBN 80-85245-11-6.

KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin*. 1. díl. Praha: Zvon, 1991. 332 s.

ISBN 80-7113-004-4.

KVĚTENSKÁ, D. *Úvod do sociální práce*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 108 s. ISBN 978-80-7041-860-4.

LUDIKAR, Augustin Česlav: *O řádu Maltánském, se zvláštním zřetelem na Čechy*. Klatovy: B.n., 1878. 299s.

- MANDELOVÁ, Hana: *Na úsvitu českých dějin*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1993a. 64 s. ISBN 80-00-00384-8.
- MANDELOVÁ, Hana: *České země za vlády Lucemburků*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1993b. 64 s. ISBN 80-00-00403-8.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol.: *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003a. 380s. ISBN 80-7178-548-2
- MATOUŠEK, Oldřich: *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003b. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol.: *Základy sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
- MESSINA, Rosario: *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 148 s. ISBN 80-7192-859-3.
- PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě: Od prvověkosti až do roku 1253*. Praha: L. Mazáč, 1939. 555 s.
- POŘÍZKA, Jiří: *Maltézští rytíři u nás: Tři studie k historii českého velkopřevorství Řádu maltézských rytířů*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1990. 88 s. ISBN 80-85247-05-4.
- RAHNER, Karl; VORGRIMLER, Herbert: *Teologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. 496 s. ISBN 978-80-7021-934-8.
- SKŘIVÁNEK, František: *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. 2. vyd. Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1998. 80 s. ISBN 80-902448-3-1.
- Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník*. 1. vyd. Praha 2: MPSV, 2008. 187 s.

ŠUSTA, Josef a kol.: *Dějiny lidstva: Středověk vrcholný a stárnoucí*. Praha: Melantrich, 1942. 520 s.

ŠUSTA, Josef a kol.: *Dějiny lidstva. Bronzová skála moci státní*. Praha: Melantrich, 1939. 636 s.

VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 524 s. ISBN 80-7178-308-0.

VONDRUŠKA, Vlastimil: *Život ve staletích: 12. století. Lexikon historie*. 1. vyd. Brno: Moba, 2009. 125 s. ISBN 978-80-243-3477-6.

VONDRUŠKA Vlastimil: *Život ve staletích: 13. století. Lexikon historie*. 1. vyd. Brno: Moba, 2010. 125 s. ISBN 978-80-243-3809-5.

WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: *Řád johanitů ve středověku: kulturní dějiny řádu*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 473 s. ISBN 978-80-200-1381-1.

Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe. 1. vyd. Praha 2: MPSV, 2002. 110 s. ISBN 80-86552-45-4.

Internetové zdroje:

Maltézská pomoc [video]. [cit. 2012-01-24]. Dostupné na WWW:
<http://www.youtube.com/watch?v=qM5UJttNLaA&feature=player_embedded>.

Zasvěcení, epizoda Maltézští rytíři – Johanitě [video]. [cit. 2012-01-24]. Dostupné na WWW:
<<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10213629490-zasveceni/209562213000003-maltezsti-rytiri-johanite/video/>>.

Dny lidí dobré vůle [online]. 2011-12--- [cit. 2012-02-05]. Dostupné na WWW:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Dny_lidí_dobré_vůle>.

Informace o pouti do Lurd [online]. [cit. 2012-02-05]. Dostupné na WWW:
<http://www.lurdy.eu/dokumenty/Lourdes_instrukce.pdf>.

Malta – Wikipedie [online]. 2011-12--- [cit. 2012-02-07]. Dostupné na WWW:
<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Malta>>.

Online etymology dictionary [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na WWW:
<http://www.etymonline.com/index.php?term=charity&allowed_in_frame=0>.

RYAN, John Augustine. *Charity and Charities. The Catholic Encyclopedia.* [online]
[cit. 2012-02-20]. Dostupné na WWW:
<<http://www.newadvent.org/cathen/03592a.htm>>.

O suverénním řádu maltézských rytířů. Velvyslanectví České republiky při Svatém stolci
[online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na WWW:
<http://www.mzv.cz/vatican/cz/o_velvyslanectvi/o_s_r_m_r.html>.

Legislativa:

Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách. Dostupný na WWW:
<http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=108/2006&PC_8411_l=108/2006&PC_8411_ps=10>.

Zákon 198/2002 Sb. o dobrovolnické službě. Dostupný na WWW:
<http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/702/_s.155/701?l=198/2002>.

Interní dokumenty:

Výroční zpráva České maltézské pomoci, o.p.s. 2010.

Výroční zprávy Maltézské pomoci, o.p.s. 2010.

Přílohy

- 1 – Oděv
- 2 – Řádové sanitní vlaky
- 3 – Mapa Středomoří a Palestiny

Příloha 1 – Oděv

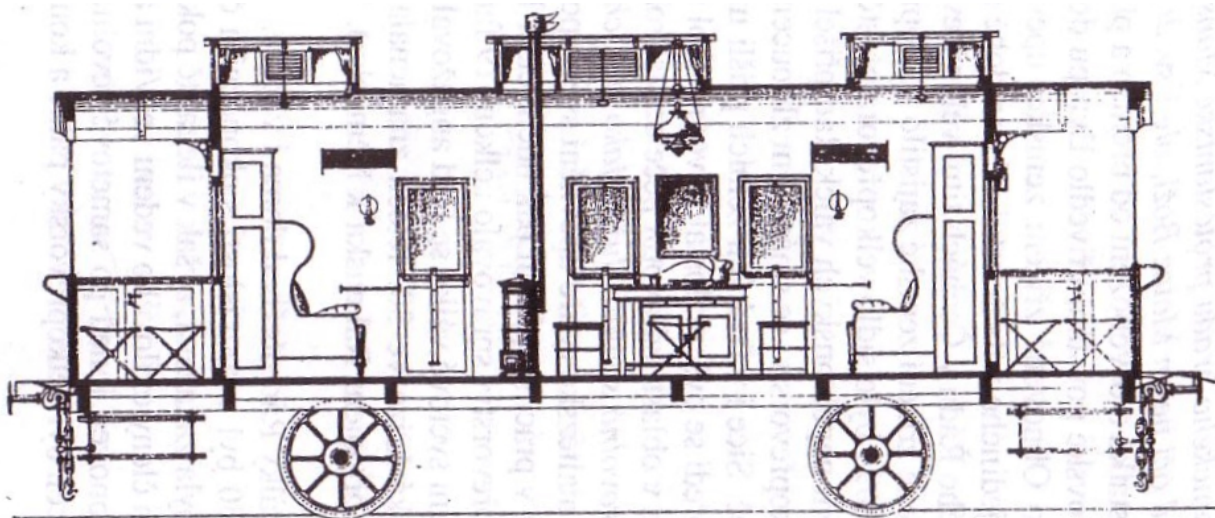
johanita - válečník, středověk
© Tereza Provazníková

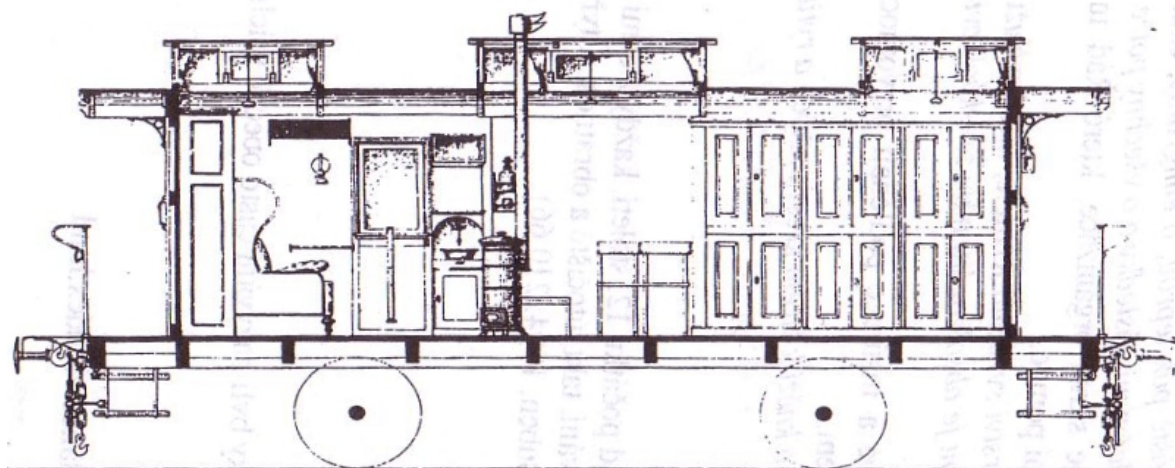
johanita - pomáhající, středověk
© Tereza Provazníková

Příloha 2 – Řádové sanitní vlaky

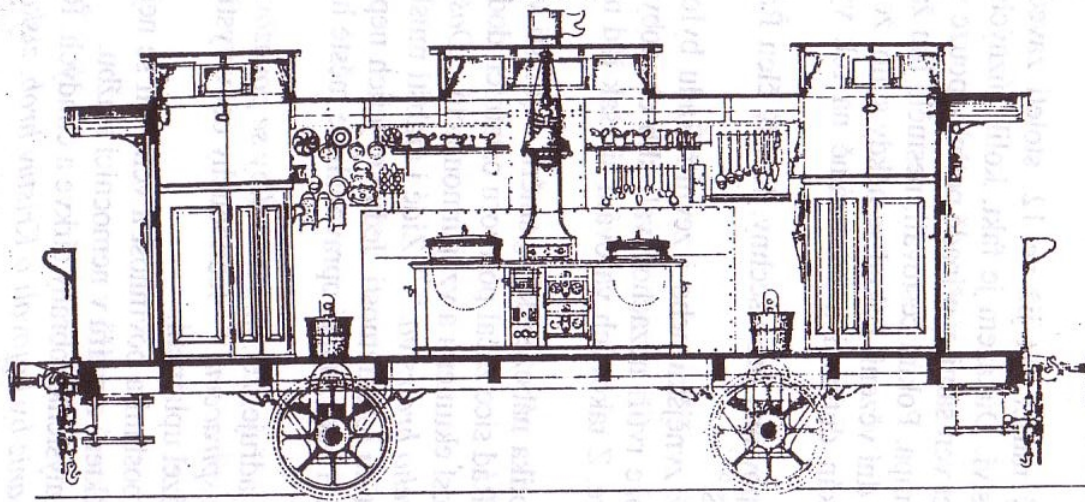
(POŘÍZKA, Jiří: *Maltézští rytíři u nás: Tři studie k historii českého velkopřevorství Řádu maltézských rytířů.*)

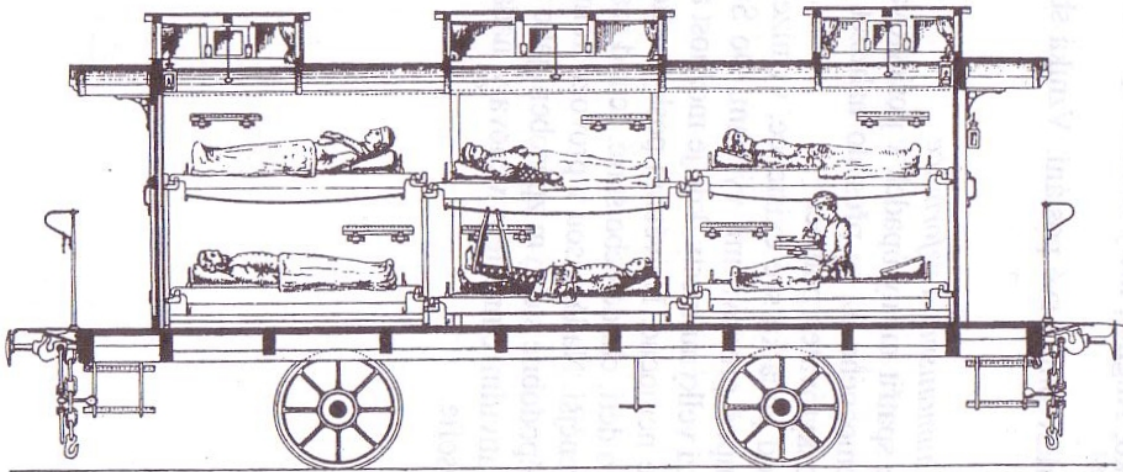
A – vůz velitele vlaku

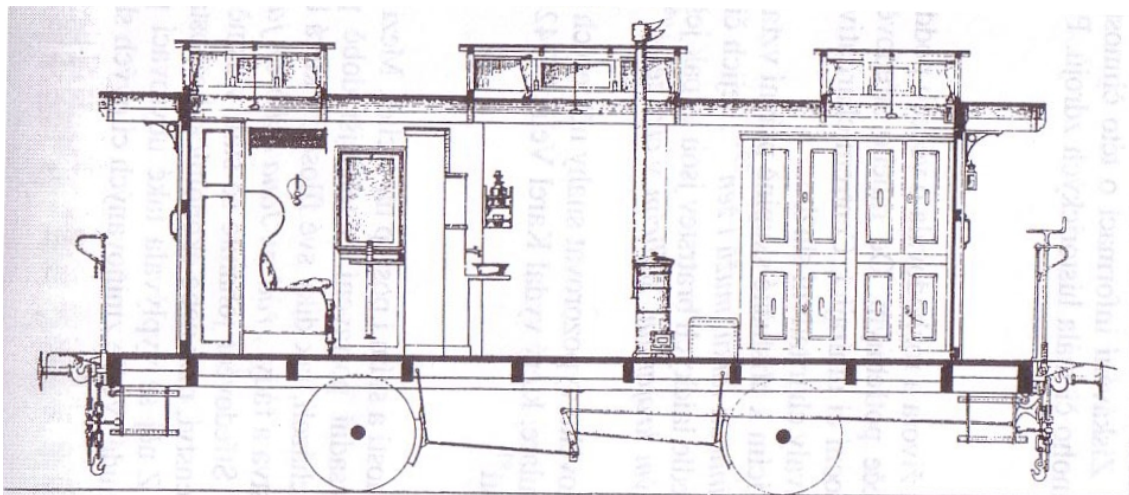
B – proviantní či zásobovací vůz

C – kuchyňský vůz

E – ambulantsní či lazaretní vůz

F – skladový vůz

Příloha 3 - Mapa Středomoří a Palestiny
(http://www.emersonkent.com/map_archive/first_crusade.htm)

